

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“İnnovasiya potensialının effektiv idarə olunmasının rəqabətqabiliyyətliliyin
yüksəldilməsində rolu” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Eyvaz-zadə Elmir Tahir oğlu

BAKİ – 2019-cu il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu
_____ **imza**
“ ____ ” _____ **2019-cu il**

**“İnnovasiya potensialının effektiv idarə olunmasının rəqabətqabiliyyətliliyin
yüksəldilməsində rolu”**
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060407 - Menecment

İxtisaslaşma: Menecment

Qrup: 232

Magistrant
Eyvaz-zadə Elmir Tahir oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər
i.ü.f.d., dos. Hüseyn Afaq Camaləddin qızı

_____ **imza**

Program rəhbəri
i.ü.f.d., b/m Şamxalova Samirə Oqtay qızı

_____ **imza**

Kafedra müdiri
i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2019-cu il

"Role of Effective Management of Innovation Potential in Raising Competitiveness"

Summary

The relevance of the research: The interest of our Republic in the growth of the non-oil sector in the innovative environment is the economic basis of sustainable economic development. For Azerbaijan it opens new opportunities for foreign economic integration as well as makes use of the global context of development of the national economy.

Purpose and tasks of the research: The experience gained in the world through competitiveness, innovation, innovation competitiveness has been studied, success stories, indicators have been studied, and their importance has been determined in the past.

Used research methods: Information base of the dissertation work consists of materials and programs, Ministry of Economy, Finance and Taxes, State Statistical Committee, information on innovative activities in the Internet. In the research process, systematic analysis, logical summarization and grouping, comparison, dynamics, statistical analysis methods were used.

Research Restrictions: The problems that arise as a result of the relative lack of materials in the Azerbaijani language in terms of the main problems encountered during the research.

The results of the research: future socio-economic development of the country's economy is primarily related to the increase in the quantity and quality of competitive products and services through the introduction of new innovations in the economy.

The scientifically-practical significance of the results is that recommendations and suggestions on innovation activities can be important in exploring the challenges of increasing the competitiveness of the economy.

Key words: export-oriented production, competitiveness, innovation stimulation.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	6
I FƏSİL. İNNOVASIYA POTENSİALININ İDARƏ EDİLMƏSİNƏ NƏZƏRİ-METODOLOJİ YANAŞMALAR	9
1.1. İnnovasiya potensialı, ona təsir edən amillər və idarə edilməsi zəruriliyi.....	9
1.2. Rəqabətcabılıyyətliliyin ölçülməsi meyarları və onun yüksəldilməsinə innovasiyaların təsiri dərəcəsi.....	12
1.3. İnnovasiyalarla bağlı risklərin tədqiqi aspektləri.....	15
1.4. İnnovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunmasının strategiyalarda yeri	20
II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA POTENSİALINDAN İSTİFADƏNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ İSTİQAMƏTLƏRİ	26
2.1. Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyətinin təhlili.....	26
2.2. Sahibkarlığın rəqabətcabılıyyətliliyin yüksəldilməsində innovasiyaların istiqamətləri.....	32
2.3. Azərbaycanda innovasiyaların maliyyələşdirilməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	42
III FƏSİL. İNNOVASIYALARIN TƏTBİQİ VASİTƏSİLƏ RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİN ARTIRILMASI YOLLARI	49
3.1. İnnovasiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması mexanizminə sistemli yanaşma	49
3.2. İnnovasiyaların idarə olunmasında iqtisadi səmərəliliyin artırılmasının hüquqi təminatı	54
3.3. Rəqabətcabılıyyətliyin artırılmasında innovasiyalardan istifadənin beynəlxalq təcrübəsi və onun Azərbaycanda istifadəsi imkanları.....	62
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	Ошибка! Закладка не определена.
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	72
ƏLAVƏLƏR.....	76
Cədvəllərin siyahısı	80
Qrafiklərin siyahısı.....	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına lap çox integrasiya etməsi və rəqabət qabiliyyətinin çoxalması tələbi Azərbaycanda innovasiya potensialının dəyərləndirilməsinə ehtiyac olduğunu göstərir. Yeniliklərin ölkəmizə kütləvi axınını yarada bilən innovativ iqtisadiyyatın formalaşmasına tələb get-gedə artır. Bundan başqa iqtisadi münasibətlərin transformasiyası ölkədəki innovasiya fəaliyyəti sferasına təsirsiz ötüşməmiş, hətta ciddi zərbə vurmuşdur. Ölkə iqtisadiyyatı uzun illər İEO-in "xammal əlavəsinə" çevrilmişdir. Bu şərait ölkəmizin iqtisadi sistemində innovasiya məkanını formalaşdırmağa imkan verməmişdir. Lakin innovasiya potensialını tərəqqi etdirmək və bütün istehsal dövründə yenilikləri effektiv şəkildə istifadə etmək üçün mümkün olan bütün vasitələri istifadə etmək zərurətə çevrilmişdir. İqtisadiyyatda innovasiya imkanlarını yaradan əlaqələrin qurulması birbaşa institusional mühitin dəyişdirilməsi ilə bağlıdır. İnnovasiya iqtisadiyyatı xüsusilə mədəni mühitin, elm və təhsil, yaradıcılıq azadlığı şərtlərinin, kəşf və ixtiraların tərəqqisini tələb edir. Texnoloji irəliləyiş, innovasiya strategiyası yalnız geniş miqyası əhatə edən dövlət proqramları və dəstəyi ilə həyata keçirilə bilər. Aktiv innovasiya potensialı ölkədaxili iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini və dünyada rəqabət üstünlüklərinin artım sürətini tənzimləyən vacib faktorlardan biri kimi hesab edilə bilər. İqtisadi tərəqqinin yeni mərhələsində iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin çoxalması üçün innovasiyaların idarə olunması ilə əlaqədar məsələlər metodoloji və elmi-nəzəri araşdırmaların aparılmasının tələb edir. İqtisadi sistemin rəqabət üstünlüklərinin təkmilləşdirilməsi üçün innovasiyaların təsir üsullarının təhlili və qiymətləndirilməsi eyni zamanda praktik əhəmiyyətə malikdir ki, bu da tədqiqat üçün seçilmiş mövzunun aktuallığını müəyyənləşdirir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: İnnovasiyaların inkişafı istiqamətləri, onun aspektləri və iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin çoxalmasına təsirləri daim bir çox alim və tətqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. İqtisadi ədəbiyyatında iqtisadi sistemin rəqabət üstünlüyünün çoxalması ilə bağlı, onun nəzəri və metodoloji əsaslarının tətqiqi ilə bağlı V.Sombart, N.Kondratyev,

J.Kommons, Q. Marşall, E. Mansfield, G.Myurdel, D.Norton, M.Porter, P.Samuelson, B.Santo, P.Sorokin, S. Strumilin, F.Hayek, J.Şumpeter, L.Abalkin, E.T.Qaidar, S.Y.Qlazyev və s. əsərləri mövcuddur. Onlar müasir innovasiya nəzəriyyəsinin formalaşması və inkişafına, rəqabət mühitinin tədqiqinə həlledici təsir göstərmişdir.

Həm yerli, həm də xarici iqtisadçıların tədqiqat işlərində innovasiya potensialının tənzimlənməsi problemləri geniş yer almışdır. innovasiya fəaliyyəti çərçivəsində tədqiqat və onun iqtisadiyyatın rəqabət üstünlüklərinin artırılmasına olan təsiri 90-cı illərdən sonra ölkədaxili iqtisadi elmdə əhəmiyyətli inkişaf keçmişdir. Bu problemin öyrənilməsinə A.A.Nadirov, Z.Ə.Səmədzadə, I.N.Aliyev, Ə.X.Nuriyev, N.İmanov, I.A.Kərimli, T.Ə.Quliyev, S.I.Səfərov, A.Ş.Şəkəraliyev və b. böyük töhfələr verilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: İqtisadi rəqabətcabiliyyətlilik, innovasiya strategiyası, innovasiyaların rəqabətcabiliyyətliliyə təsiri ilə bağlı dünyada toplanmış təcrübə, müvafiq metodlar, göstəricilər sistemi öyrənilmiş və onların ölkəmiz üçün əhəmiyyət daşıyan tərəqqi meylləri müəyyənləşdirilmişdir. Daha ətraflı aşağıdakı məsələlər tədqiq edilmişdir:

- Rəqabətcabiliyyətliliyin ölçülməsi, qiymətləndirilməsi meyarları və onun inkişafında innovasiyaların təsiri dərəcəsi;
- İnnovasiyalara risk prizmasından baxış;
- Biznes strategiyalarda tətbiqi baxımdan innovasiyaların qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunmasının yeri;
- Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti;

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın predmetini mikro və makro səviyyədə rəqabətcabiliyyətliliyin artırılmasında innovasiyalarla təmin edilmənin nəzəriyyəsinə və praktikasının əsasında ibarətdir. Tədqiq olunan obyekt isə Azərbaycan iqtisadiyyatı və o cümlədən dünya iqtisadiyyatında tətbiq edilən innovasiyaların tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Dissertasiyanın informasiya bazasının əsas hissəsi ARNK-nin, İqtisadiyyat, Maliyyə və Vergi nazirliklərinin, Azərbaycan Dövləti

Statistika Komitəsinin materialların innovasiya fəaliyyətinə dair informasiyalarından ibarətdir.

Sistemli metoda əsaslanan təhlil, məntiqi cəhətdən ümumiləşdirmə, analitik qruplaşdırma, müqayisə və dinamika, üsul və metodlarından tədqiqatın gedişatında istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: ARDSK-nin İqtisadiyyat, Maliyyə, Vergi Nazirliklərinin və o cümlədən BVF və Dünya Bankının materialları, dövrü mətbuat, jurnallar və internet şəbəkəsində innovasiya fəaliyyəti üzrə məlumatlar təşkil edir.

Tədqiqatın mədudiyyətləri: Tədqiqatın həyata keçirilməsi zamanı qarşıya çıxan əsas problemlər baxımından mövzu ilə bağlı Azərbaycan dilində materialların nisbətən çox olmaması səbəbindən, dolayısı olaraq meydana gələn problemləri vurğulamaq olar.

Nəticələrin elmi praktiki əhəmiyyətinə qeyd etmək olar ki, innovasiya fəaliyyəti üzrə irəli sürülmüş tövsiyə və təkliflər iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması dair problemlər üzrə tədqiqatın aparılması önəmli ola bilər. Dissertasiya işində qarşıya qoyulan təkliflər və tövsiyələrdən rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsinin müasir inkişaf yolları, onun metodikasının tətbiqində, həmçinin tədris prosedurunda və s. istifadə oluna bilər.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi: Dissertasiya işi giriş on paragrafı əhatə edərək 3 fəsildən, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından və həmçinin əlavədən ibarət olmaqla 80 səhifədir.

I FƏSİL. INNOVASIYA POTENSİALININ İDARƏ EDİLMƏSİNƏ NƏZƏRİ-METODOLOJİ YANAŞMALAR

1.1. İnnovasiya potensialı, ona təsir edən amillər və idarə edilməsi zəruriliyi

İnnovasiya prinsip etibarilə yenilik hesab olunan proseslərin müəyyən ümumi xarakteristikalarını özündə birləşdirməklə onun xüsusiyyətlərini, qarşılıqlı-əlaqə və münasibətlərini əks etdirir. Bəzi iqtisadçılar innovasiyanın mahiyyətini izah edərkən bir neçə fərqli prizmadan yanaşmışdır. Onların bəziləri innovasiyaya yeniliyin təcəssümü kimi yanaşırlar. Bəzi mütəxəssislər isə innovasiyaya proseslərin yekun nəticəsi olaraq yeni bir əşyanın (xidmətin) yaranmasını həyata keçirən proses olaraq yanaşırlar. Digər bir yanaşmada isə innovasiyaya institutsional (texnoloji, idarəetmə işinin və s.) prizmadan baxılır. Lakin bununla yekunlaşmır, belə ki, innovasiyanın mahiyyətinin açıqlanaraq ortaya qoyulmasına digər yanaşmalar da var və onların ümumi cəhəti məntiqi nəticəsi olaraq innovasiyanı yeniliyin reallaşdırılması və həyata keçirilməsi kimi qiymətləndirirlər. İnnovasiya potensialının mahiyyəti özünü dövlətin iqtisadi sistemində və təsərrüfat prosesində tapır. Bununla bağlı olaraq, rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində potensialın xüsusi rolunu vurğulamaq olar. İnnovasiya potensialına iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış maliyyə resurlarının və intellektual formada mövcud olan resurların, habelə iqtisadiyyatın əsas prinsipləri üzrə qurulmuş sistemin bu sahədə fəaliyyətində nə dərəcədə uğurlu olması cəhətdən hazırlığının səviyyəsini müəyyənləşdirən hüquqi və təşkilati-idarəetmə, həmçinin maddi-texniki, məlumat amillərinin cəmi aiddir. Edilən araşdırmalardan belə nəticəyə gəlmək olur ki, innovasiya həm sosial həm də iqtisadi xarakterli olmaqla spesifik funksiyaları icra edir. Xarakterindən aslı olmayaraq bütün funksiyalar səmərəli fəaliyyəti stimullaşdırır və dəstəkləyir. Səmərəli fəaliyyət məhsul və xidmətlərin yeni keyfiyyət mərhələsinə keçməsi ilə səciyyələnir. İnnovasiya anlayışı istehsalatla məhdudlaşmayaraq, həm də təşkilati formasından asılı olmayaraq, maliyyə, elmi-texniki, tədris və s. sferalardakı bütün yeniliklərə aid edilir. (12. Qasımov F.H.,2009)

Qarşılıqlı əlaqədə olan və bir-birini tamamlayan sistemdə uyğun olaraq innovativ fəaliyyəti optimal şəkildə reallaşdırmaq üçün önəmli hesab olunan təşkilati və idarəedici alt sistemlərin formalaşdırılmasıdır. İnnovasiya potensialından istifadə maddi, əmək və maliyyə resurslarından effektiv istifadə səviyyəsindən və s. asılıdır. Effektiv istifadə yüksək səviyyədə xərclərə qənaət olunmasına, eyni zamanda artıq xərclərin aradan çıxmasına səbəb olur. Modern qloballaşma dövrümüzdə elm və texnologiya mühitində olan yeniliklər yalnız böyük firmalar və korporasiyalar üçün deyil həmçinin kiçik həcmli təsərrüfat subyektləri üçün daha da böyük önəm daşıyır. Səmərəlilik yüksək dərəcədə bu sahədəki təsərrüfat subyektlərinin, həmçinin firmaların, elmi-tədqiqat müəssisələrinin və onların fəaliyyətindən yerli, regional və dünya miqyasında əlaqələrdən asılıdır. Digər yandan innovasiya potensialından istifadənin səmərəliliyinə təsir göstərən faktorların cərgəsinə maliyyə sisteminin etibarlılığı, onun formalaşmasını stimullaşdıran şərtləri, bu sferada dövlətin nizamlama, tənzimlənmə siyasətinin səmərəliliyi və s. aid etmək olar. İnnovasiya potensialının göstəriciləri adlı cədvəl bu barədə mühüm məqamları özündə əks etdirir. (Əlavə 1)

İnnovasiya potensialına fokuslanan iqtisadiyyati mühitin formalaşması üçün elmi və texnoloji infrastrukturunun müasirləşməsi, təhsilin və istehsalın integrasiya edilməsi, innovasiya potensialının səmərəliliyinin artması önəmli fəaliyyət meyarları hesab olunur. Yalnız potensialdan istifadə deyil həm də ona təsir edən amillər də öyrənilməlidir. Ancaq bu şəkildə innovasiya fəaliyyəti üçün infrastrukturun inkişaf etdirilməsi, inkişaf etmiş texnologiyaların böyük kapital tutumlu olması, reallaşdırılması və tətbiq edilməsi proseslərinin ümumi təşkilinə nail olmaq mümkündür. İnnovasiya imkanlarının səmərəli idarə olunması nəticəsində alınan göstəricilərin istehsal seqmentinə yol tapa bilməsi üçün mütərəqqi mühit formalaşması iqtisadi şərtidir. Bununla belə, innovasiya tutumlu proseslərin reallaşdırılması üçün vacib innovasiya resurslarına çıxış imkanı, sənayedə cərəyan edən proseslərinin əlverişli təşkili və dünya miqyasında elmi-texniki əməkdaşlığa nail olmaq üçün innovasiya resurslarının idarəedilməsi olduqca əlverişli fəaliyyət imkanını özündə əks etdirir. (6. A.H. Tağıyev, İ.B.Əmirov., 2010)

Təsadüfi deyil ki, innovasiya potensialından əlverişli istifadə olunması sayəsində qlobal iqtisadi mərkəzlərdən birinə çevrilən 1950-ci illərdə yaradılmış olan “Silikon vadisi” ən iri sənaye mərkəzidir. Bura dünyanın texnologiya mərkəzi sayılır, innovativ həllərin böyük bir hissəsi burada təşəkkül tapmışdır. Məhz bu cür əlverişli mühitdə innovasiya potensialının əsaslı hissəsi cəmlənmişdir. Bu texnoparkda çoxlu qlobal koorperasiyalar innovasiya potensialının işlənməsi, ona təsir edən faktorların tətqiği, rəqabətə davamlı mal və xidmətlərin emalı ilə əlaqədar fəaliyyət göstərir. Silikon vadisində dünyanın ən iri kompaniyaları hesab olunan şirkətlər texnologiya istiqamətində fəaliyyətlərini qurmuş və bu cür mərkəzlərini genişləndirmişdir. Şimali Karolinadakı elmi mərkəz və universitetləri əhatə edən “Üçbucaq” parkı, Massaçusets Texnologiya İnstitutu və 120 tətbiq firmasını özündə birləşdirən “Boston məşrutu 128” tətqiqat parkı, 50-ə kimi elmi-araşdırma və təcrübi-konstruktor firmalarını cəmləşdirən Yuta universiteti texnoparkları da Amerikanın səmərəli fəaliyyət göstərmiş texnoparklarındanır. Innovasiya potensialının səmərəli idarəedilməsi istiqamətində Yaponiyanı da göstərmək lazımdır. Belə ki, innovasiyanın həyata keçirilməsi istiqamətində dünyanın ən dinamik tərəqqi etmiş mərkəzlərindən biri hesab olunur. Elmi-texniki tərəqqi, yeniliklər, elmi innovasiyalar makroiqtisadi səviyyədə iqtisadi siyasətin ən vacib strateji istiqamətlərinin fonunda inkişaf etmişdir. 1960-cı illərin əvvəllərindən Yaponiyada bu cür tətbiqlərin geniş vüsət alması başlanmışdır və innovasiyalardan iqtisadi alət kimi səmərəli istifadə olunur. Həmin dövr üçün Yaponiya hökumətinin iqtisadi siyasətində innovativ texnologiyaların reallaşdırılmasına önəmli yer verilməsi xarakterik idi. Belə ki, elmi və texniki yeniliklərdən istifadənin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi məqsədilə istehsal, elm və təhsilin qarşılıqlı inteqrasiyası formalaşırdı. Bu səbəbdən də beynəlxalq təcrübədə innovasiya potensialının səmərəli istifadəsi sayəsində inkişaf proseslərinə başlıca olaraq Yaponiyanın rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatı da öz töhvəsini vermişdir. Başqa sözlə, Yaponiyada innovasiyaların ölkə miqyası əsasında inkişafını reallaşdırmaq, innovativ həllərin real iqtisadiyyatda həyata keçirilməsinə imkan verən əlavə stimullar vermək, robotların və digər mütərəqqi qurğulardan istifadənin geniş

yayılmasına nail olmaq, mütəxəssislərin peşəkarlıq səviyyəsini artırmaq, elm və innovasiya tutumlu rəqabətə davamlı müəssisələrin yaradılmasında texnopolislərdən uğurla istifadə edilir. Digər ölkələr təmsalında Böyük Britaniya da texniki təyinatlı və innovasiyaların tətbiqi proseslərində innovativ müəssisələrdən geniş istifadə edilməsini də vurğulamaq olar. Buna misal olaraq Kembric texnoparkında yüzlərlə elmi-tədqiqat institutu və 400-ə qədər şirkət qarşılıqlı əlaqədə olmaqla məhsuldar elmi-texniki fəaliyyətlərini təmin edirlər. Digər bir Avropa ölkəsi Almaniya isə yüksək rəqabətə davamlı kimyəvi məhsul istehsalı, qara metalurgiya, maşınqayırma, mexaniki sənaye sahələrinin sürətli artım tempində texnoparklardan istifadə sayəsində nail olunmuşdur. 1980-ci illərdə bu kimi innovativ sahibkarlıq subyektlərinin sayı Almaniya da elə də çox deyildisə, həmin dövrdən 5-10 il sonra onların sayı artaraq 70-i keçmişdir. Hazırda bu ölkədə innovasiya parklarının sayı 120-dən çoxdur. Bu cür əlverişli şəraitdə ölkə üzrə innovasiya potensialından məhsuldar istifadə edilir. Nəticədə əldə edilmiş nəticələrin tətbiq edilməsinə görə çox vaxt tələb olunmur və bu da öz növbəsində xərcləri azaldır. Müasir innovativ infrastrukturaya sahib olan texno- parkın yaranması makrosəviyyədə sənaye sahələrinin inkişaf tempinə müsbət təsir göstərərək, iqtisadiyyatın mütəmadi tərəqqisinə nail olunmasının, həmçinin makroiqtisadi siyasətin istehsal dairəsinin genişlənməsinə və onun yeni istiqamətlərinin inkişafına fokuslanır. Gerovski, P.A., (1990) "Innovation, Technological Opportunities and Market Structure)

1.2. Rəqabətqabiliyyətliliyin ölçülməsi meyarları və onun yüksəldilməsinə innovasiyaların təsiri dərəcəsi

İnnovativ təsərrüfat subyektlərinin ərsəyə gətirilməsi, həmçinin makroiqtisadi səviyyədə ölkənin rəqabətli inkişafı, eləcə də rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının artımı innovasiyaların tətbiqi kimi vacib məsələlərin həllini tapması baxımından önəmlidir. Bu baxımdan dəyişikliklərin ardıcıl həyata keçirilməsi üçün hətta beynəlxalq təcrübədə hüquqi çərçivə, müvafiq normativ-hüquqi sənədlər hazırlanmışdır. İnnovativ texnologiyalar sahəsində rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının və ya xidmət göstərilməsinə nail olmaq üçün əlverişli iqlim yaratmaq,

bu sferada fəaliyyəti dəstəkləmək, makroiqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığını təmin etmək missiyası yaranır. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq isə əhalinin innovasiya sahəsində aktivliyi ilə bu segmentin inkişafına zəmin yaranır. Bundan əlavə rəqabətqabiliyyətli müəssisələrin ümumi cəhətlərindən qaynaqlanaraq burada bir sıra sahələr üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrin ixtisaslaşması çoxalır ki, nəticədə bu da onların rəqabət qabiliyyətini artıraraq müəyyən səviyyəyə yüksəldir. Dünya iqtisadiyyatında bu cür müəssisələr lokomotiv rolunu oynayaraq, iqtisadiyyatın innovativ potensialının əsas hərəkətverici qüvvəsi sayılır. O cümlədən, iqtisadiyyatın əhatə dairəsinin genişlənməsini özündə ehtiva edərək yeni sahələrinin yaranmasına və rəqabətə davamlı olmasında rolu böyükdür. (ABŞ)-ın, Hindistan, Çin Xalq Respublikası və s. bu kimi ölkələrin bu sektorunun sürətlə inkişafında innovativ mərkəzlər əsas həll edici rollardan birini oynayır. Son dövrlər dünya miqyasında iqtisadiyyatın innovasiya fonunda reallaşması və inkişafı ayrıca bir proses kimi davam etməkdədir. Bu cür yanaşmada innovasiya aktivliyi indikatorlarını diqqət önündə saxlamaq əsas hesab olunur. İnnovasiya aktivliyi indikatorları adlı cədvəl mühüm məqamları əks etdirir.(Əlavə 2)

Mikro səviyyədə innovasiyaların tətbiq edilməsi müəssisələrə görə güclü rəqabət mühitində üstünlük yaratmış olur makro səviyyədə isə dövlətin rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə, beynəlxalq cəhətdən nüfuzunun artmasına, rəqabətə davamlılığına şərait yaradır. İnnovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunması texnika və texnologiyanın prinsipcə işlənilib hazırlanması, yayılması və tətbiqini əhatə edir. Məhz buna görə də son dövrlər rəqabət meyarı iqtisadi çərçivənin sərhədlərini şərtləndirən vacib meyarlardan biri hesab olunur. Hazırda bazar iqtisadiyyatı mühitində önəmli mövqe qazanmaq üçün ənənəvi imkanlarının kifayət etmədiyi halda müəyyən iştirakçılar alternativ, yeni innovativ yollar axtarışına üstünlük verir. Ancaq bu istiqamət bir qayda olaraq riskli sayılır və bəzən xərc və uzun vaxt tələb edir. Odur ki, rəqabətə davamlılığı artırmaq üçün innovasiyalı inkişaf istiqamətində addımlar atmağa önəm verilməsi, geniş araşdırmalar və əhatəli təhlillər tələb edir. Çünki iqtisadi cəhətdən tərəqqi etmiş və

daha üst səviyyəyə çıxmağa səbəb olan strategiyanın əsasında innovativ texnologiyaların inkişafı dayanır.

Beynəlxalq təcrübədə önəmli bazar iqtisadiyyatı mövqeyinə sahib olan dövlətlərin tərəqqi strategiyası elmi-texniki tərəqqinin intensiv artımını, əmtəələrin rəqabət qabiliyyətliliyini və yüksək yaşayış səviyyəsini təyin edən fasiləsiz innovasiya axtarışı üzrə formalaşır. Mövcud təcrübədə innovativ texnologiyaların formalaşması başqa sözlə, reallaşması digər mərhələlərlə yanaşı yeni yanaşmaların ortaya qoyulması zərurətini yaradır. Digər tərəfdən kompleks təhlillər ilə müşayiət olunur. Qısası, innovasiyanın geniş tətbiqi ölkə üzrə həm kiçik və yüksək səviyyəli elm tutumlu sənaye sferaları ilə məşğul olan sahibkarlar sinfini formalaşdırmış olur. Bu isə öz növbəsində həmin subyektlərə şərait yaradır ki, istehsal olunan məhsul və yaxud xidmətlər rəqabətə davamlılığı stabil olsun, alternativlərin xaricitəsirləri isə keyfiyyət baxımından geri qalmasın. Bu cür hal dünya iqtisadiyyatı üçün innovasiyalı iqtisadiyyatın əsas lokomotivi olmaqla hərəkət verici qüvvəsi hesab edilir. İqtisadi fəaliyyəti diversifikasiya etmək, texnologiya transferini artırmaq, innovasiyanın inkişaf mərhələlərini sürətləndirmək rəqabətqabiliyyətliliyin ölçülməsinə təsir göstərir. İnnovativ texnologiyaların inkişafında mövcud olan dünya təcrübəsinə əsaslanaraq onu demək olar ki, innovasiya potensialından səmərəli istifadə onu elm və sənaye müəssisələrinin kompakt yerləşdiyi məntəqələrdə - texnopolislərdə təşkil etmək məqsədəuyğundur. Belə ki, kiçik və orta təsərrüfat subyektləri ilə birlikdə geniş elmi texnoloji və innovasiya yönümlü fəaliyyət həyata keçirilir. Həyata keçirilən layihələr üzrə uğura imza atmaq üçün mövcud bazar əlaqələrinə müvafiq olan rəqabətə davamlı layihələr işlənilib hazırlanmalıdır. (İnnovasiya, cib kitabçası, AR İqtisadiyyat Nazirliyi, İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2018). Fəaliyyətin əsas istiqamətləri bazarda mövcud olan tələbata uyğun formalaşmalı, düzgün işlənmiş strategiya əsasında qurulmalıdır. Qiymət siyasətinin düzgün seçilməməsi, keyfiyyətsiz məhsul, zəif marketinq, müştərilərlə münasibətdə etinadsızlıq, məhsulun təqdimatı üçün düzgün zamanın seçilməməsi rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsinə mane olan başlıca faktorlardandır. Bu nöqtəyi-nəzərdən rəqabətə davamlılığın əhatə dairəsinin

genişlənməsi üçün görülən tədbirlərdə sənaye mərkəzləri ilə yanaşı dövlət strukturları da maraqlıdır. Yalnız bu cür formalaşan mühit inkişaf stimullarına unikal fürsət yaradır. Bu sahədə işlərin həyata keçirilməsində məqsəd innovasiya imkanlarından əlverişli formada istifadə edilməklə qarşıya qoyulmuş uzunmüddətli hədəflərə çatmaqdır. Rəqiblərlə müqayisədə yeni əlaqələr qurmaq üçün bütün resurslardan maksimum səmərəli istifadə etməyin vacibliyi diqqət mərkəzində olmalıdır. Təşkilatların innovativ fəaliyyətə qədər və həmin dövrdən sonrakı imkanları, resursları müqayisəli təhlil ilə dəqiqləşdirilməlidir. Qısa vaxt ərzində sürətlə tərəqqi edən texniki nailiyyətlərə nail olmaq müəyyən mərhələdə çətin olsada, orta və uzunmüddətli dövrdə səmərəli strategiya seçilməklə və rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsində innovasiyaların təsiri dərəcəsini tam öyrənməklə nail olmaq olar.

1.3. İnnovasiyalarla bağlı risklərin tədqiqi aspektləri

Elmi ədəbiyyatlarda ilk dəfə olaraq “Risk” anlayışına Amerikalı tədqiqatçı Frenk Nayt toxunmuş və onun “Risk, qeyri-müəyyənlik və gəlirlər” (1921) araşdırma əsərində risk anlayışına iqtisadi kateqoriya kimi yer vermişdir. Tədqiqi məsələləri də öz növbəsində ilk dəfə olaraq adı çəkilən həmin əsərdə izah edilmişdir. F.Nayt hesab edirdi ki, risk qeyri-müəyyənlikdir ancaq eyni zamanda ölçülə biləndir. Hal-hazırda həyata keçirilmiş və yaxud planlaşdırılan fəaliyyət sayəsində gələcəkdə mümkün ola biləcək potensial itkinin kəmiyyət və ya keyfiyyət baxımından hesablanması və digər tərəfdən həmin qeyri-müəyyənlik risk kimi izah edilə bilər. Məhz bu səbəbdən irəli çıxaraq riskin sığortalana bilməsi kimi mümkünlüyünün olduğunu qeyd edir. İstənilən halda mülkiyyət formasından asılı olmayaraq sahibkarlığın innovasiya fəaliyyətindəki risklərin qiymətləndirilməsi zamanı aşağıdakılara nəzər yetirmək lazımdır:

- Təsərrüfat subyektinin riskli innovasiya istiqamətində dayanmalarına vadar edilməməsinin stimullaşdırılması,
- İnnovativ sahibkarlıq üçün innovasiyaların reallaşması imkanlarının olması,

- İnnovasiya fəaliyyətinə əngəl olan və mütəmadi tərəqqinin qarşısını alan məhdudiyyətlərin dəf edilməsi.

Bütün bunları nəzərə alaraq onu qeyd edə bilərik ki, innovasiya layihəsinin hazır olması prosesinin ən vacib tərkib elementlərindən biri innovasiya risklərinin tədqiqi hesab edilir Riskin yaranma ehtimalı innovasiya yönümlü layihələrin parametrlərin dəqiq və düzgünlükdə proqnozlaşdırmağın mümkün olmaması ilə əlaqəlidir. Risk gələcəkdə planlaşdırılan fəaliyyətdə mövcud olmaqla və nəticələrin proqnozlaşdırılması ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Bu qarşılıqlı əlaqə ümumilikdə innovasiya qərarının verilməsi ilə ayrılmaz şəkildə əlaqəli olmağa gətirib çıxarır. İnnovasiya yönümlü layihələrdə risklərin təhlili aşağıdakı 2 mühüm istiqamətdə olur. Riskin qiymətləndirilməsi dedikdə risk yaradan amillərinin araşdırılması, innovasiya tədbirinin həyata keçirilməsinin fərqli situasiyalarında risklər səviyyəsinin müəyyən edilməsi aiddir. Risklərin idarə olunması dedikdə isə buraya innovasiya tətbiqləri ilə əlaqəli risklərin məqbul hesab edilən normal səviyyədə saxlanması və daha da aşağı salınmasına istiqamətlənmiş situasiyaların araşdırılması və eyni zamanda müvafiq tədbirlərin hazırlanması daxildir. Risklərin idarə olunması özündə həm tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibliyi barədə prinsipial qərar vermə prosesində, həm də onun reallaşdırılması strategiyasının formalaşması zamanı mövcud risklərin uçotunu cəmləşdirir.(Müxtəlif sahəvi strukturlarda, həmçinin sənayedə innovasiyanın tətbiqinin geniş vüsət alması iqtisadi fəallığın spesifik növü kimi, riskin yüksək ehtimalı ilə fərqlənir. İnnovasiya ilə əlaqədar fəaliyyətlərin əksəriyyətində demək olar ki, risk üzrə bütün növləri ilə qarşılaşmaq ehtimalı yüksək hesab olunur. Bunlara misal olaraq əlaqədar meydana çıxan risklərdən kommersiya riskləri xüsusi vurğulanmalı, onların reallaşmasına səbəb olan amillərin təsiri həm kəmiyyət həm də keyfiyyət baxımından araşdırılmalıdır. Bu onu deməyə imkan verir ki, belə fəaliyyətin təşkilinin idarə edilməsi, əsas mərhələdə risklərin idarə edilməsi məsələsi ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Bəzi hallarda innovasiyalarla bağlı risklərin tədqiqi, qabaqlayıcı tədbirlərin hazırlanması və reallaşdırılması, əsasən innovativ texnologiyaların ixtisaslaşması istiqamətində tədqiqatların nəticəsindən asılı olur. Fəaliyyətin iqtisadi səmərəsini maksimum artırmaq özündə potensial itkiləri

minimumlaşdırmaq, faydalığının yüksəldilməsini və s. ehtiva edir. Məsələyə ümumi yanaşdıqda riskli hesab olunan innovasiya layihələrinin reallaşdırılması qloballaşma meyllərinin intensiv hal alması, bununla paralel istiqamətdə fəaliyyətlərin nadir hal olmaması amilinə xüsusi diqqət yetirməyi özündə ehtiva edir. Başqa sözlə innovasiyadan istifadənin genişliyinin məqbul olmayan səviyyəsi istehsalda, bir sıra hallarda, nəinki ixracıya inkişafa, hətta daxili bazara fokuslanmış fəaliyyət planına belə imkan vermir. Nəticə etibarilə daxili innovasiya resurs potensialından bu və ya digər səviyyədə istifadə proseslərində zaman etibarilə gecikmələr müşahidə olunur, fərqli-fərqli təsərrüfat subyektlərin uğursuzluğu təhlükəsi ortaya çıxır. İnnovasiyalarla bağlı risklərin tədqiqi - innovasiya proseslərində intellektual mülkiyyətin qorunub saxlanması, müvafiq norma və normativlərin hazırlanması prosesinin asanlaşdırılması, fəaliyyətin dinamikliyinin artırılması, risklər üçün qabaqlayıcı tədbirlər üzrə istiqamətlərə diqqət yetirilməlidir. Bunlar bütün əlaqələrin məcmusu, habelə müvafiq proses zamanı təzahür edən münasibətlərin məcmusu başa düşülür. Risklərin yaranmasının kökündə duran əsas problem innovasiya sisteminin əsaslandığı bazar iqtisadiyyatının tam təkmil olmamasıdır. Bunun nəticəsi olaraq həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyətin səmərəsinin yetərli olmaması, ya da iqtisadi fəaliyyətdən gözlənilən nəticənin səmərəliliyinin risk faktorlarından asılı olması ilə əlaqəlidir. Bu cür hallar yeni texnologiyaların seçimi, mövcud iqtisadi iqlimə adekvat vəziyyətə gətirilməsi, transfer edilən texnologiyaların yayılmasını əhatə edir. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, nəticə etibarilə nail olunan innovativ həllər müasir texnika və istehsal sistemlərinin formalaşması üçün fundamental rol oynayır. Digər tərəfdən innovasiyanın reallaşdırılması zamanı müsbət inkişaf meylləri ilə yanaşı qarşıya qoyulan hədəfə nail olmaq üçün çoxlu qeyri-müəyyən üsulların və yüksək risk dərəcəsinin mümkünlüyü də danılmaz faktdır. Belə ki, tətbiq zamanı gözlənilməz itkilərin meydana çıxması riski ola bilər. Layihənin əlverişliliyini öyrənərkən, proqnozlaşdırılan gəlir və başqa maliyyə göstəriciləri, o cümlədən risklər, dəyərləndirilir. Nəticə etibarilə, risklərin yüksək səviyyəsi həmin sferalara kapital qoyuluşuna səbəb olur. İnnovasiyalarla bağlı risklər – innovasiya fəaliyyəti nəticəsində ola biləcək itkilər, gəlirlərin gözlənilməyindən az olması, alınan

gəlirin dəyərsizləşməsi deməkdir. İnnovasiya potensialından fərqli olaraq, innovasiya riski daha çox keyfiyyət göstəricisi hesab olunur. Bu əsasən özünü nəticələrin qeyri-müəyyənliyində, tədqiqat aspektlərinin çox variantlılığında və mənfi nəticələrin alınması mümkünlüyündə göstərir. İqtisadi səmərəliliyinin artırılmasına risklərin yenidən bölüşdürülməsi və diversifikasiyası hesabına nail olmaq mümkündür. İnnovasiyaların tətbiqində risklərinin azaldılması məqsədi ilə əlverişli iqtisadi şərait yaradılması təşviq edilir. Başqa sözlə texnoloji innovasiyalar riski – texnoloji innovasiyaların gecikməsi və ya uyğunsuzluğu səbəbindən yaranan riskləri əhatə edir.(Əliyev Ə.Q, Şahverdiyeva R.O “İnnovasiya strukturlarının fəaliyyət səmərəliliyinin kompleks qiymətləndirilməsinin elmi metodoloji əsasları, Bakı, 2011) Əlverişsiz innovasiya şəraitində bir sıra neqativ hallar müşahidə olunur. Bunlara misal olaraq risklərin artmasını, əks kapital axını, investisiya aktivliyinin azalmasını misal göstərə bilərik. İnnovasiya qeyd etdiyimiz kimi mikro səviyyə ilə yanaşı makro səviyyədə də təşəkkül tapır. Makroiqtisadi çərçivədə innovasiya siyasəti iqtisadi və sosial şəraitin göstəriciləri ilə qiymətləndirilir. Mikroiqtisadi baxımdan innovasiyanı özündə cəmləşdirən iqtisadi şərait təsərrüfat subyekti və dövlət qurumları, eləcə də maliyyələşməni təmin edən banklar və s. qarşılıqlı münasibətlərdə özünü göstərir. Mikroiqtisadiyyat nöqteyi nəzərindən investisiyada maraqlı olan şəxslər üçün iqtisadi, hüquqi, mədəni əlaqələrin sayəsində təcəssüm edən innovativ şəraitin meyarlarının dəqiqləşdirilməsi vacibdir. Bazar iqtisadi münasibətlərinin hakim olduğu şəraitdə risk meyarlarının qiymətləndirilməsi zamanı ortaya çıxacaq problemlərin həllində nəzəri biliklərlə yanaşı təcrübi idarəetmənin əsasını təşkil edən vaxtında verilmiş qərarlar qəbul etmək mühüm komponent sayılır. İdarəetmə qərarlarının əksəriyyəti özlüyündə müəyyən amillər qrupunu cəmləşdirən risk şəraitində qəbul edilir. İnnovativ mühit daxilində müəyyən risklərin əhatəliliyində qərar qəbuletmə strategiyasının vurğulandığı önəmli qaydaya əsasən risk ilə gəlirlilik paralel istiqamət üzrə dəyişir. Belə ki, gəlirlilik yüksək olduğu qədər adekvat olaraq, əməliyyat riski də o qədər yüksək olur. Son on illiklərdə innovasiyalarla bağlı risklərin tədqiqi aspektlərinə yanaşma dəyişərək və qərarların qəbulunu asanlaşdıran bir sıra səbəblər daha qabarıq görünmüşdür. Başqa sözlə

elmi-texniki tərəqqidən, müasir yanaşmadan istifadənin miqyasının artması və sürətlənməsi risk menecmentini asanlaşdırmışdır. Bu baxımdan səbəb bazar iqtisadiyyatı şəraitində risklərin bölüşdürülməsi ilə əlaqədar olaraq tələb və təklif sferasında baş verən dəyişikliklərdir. Bu sahədəki yeniliklər, innovativ yanaşmalar və nəzəriyyənin işlənməsinin yeni metodları innovasiya ilə bağlı risklərdə diversifikasiya və ixtisaslaşma üçün çəkilən xərcləri xeyli azaltmışdır. O cümlədən, risklərin idarə edilməsi zamanı adekvat qərarların verilməsinin zəruriliyi artırmışdır. Innovasiya potensialı ilə bağlı fəaliyyət zamanı müəyyən məhdudiyyətlər əsas da keçid iqtisadiyyatı şəraitində mövcud olan ölkələrdə meydana çıxır. Dövlət ilə təsərrüfat subyekti arasında formalaşan ikitərəfli tərəfdaşlıq münasibətlərində tələb olunur ki, ölkədə innovasiya strategiyası formalaşdırılsın. Ancaq bütün bunların fonunda bazar rəqabəti sahibkarı innovasiya riskinə getməyə vadar edir. Bəzən rəqabət qanunu çərçivəsində sahibkar hətta mənfəətin aşağı düşməsi, rəqabət qabiliyyətinin itirilməsi və müflisləşmə təhlükəsi altında olması ehtimalını da gözə alaraq riskli innovasiya yoluna addım atmağa məcbur olur. Xüsusilə də qeyd etmək lazımdır ki, əsasən böhran və tənəzzül fazasında innovasiyaya cəlb edilmək üçün resurslar məhdud olduğundan resursların cəlb olunmasında müəyyən risklər yaranır. Canlanma və inkişaf fazasında investisiya “bumu” baş verir, resurslar innovasiyaya istiqamətdə istifadə edilir və bu isə özündə riskə daha çox meyilli olur. Böhran dövründən əvvəl mövcud olan sabillik fazasında, innovasiya məhsuldarlığı aşağı düşür, innovasiya ilə bağlı risklər və resurslar defisiti artır. Lakin həyata keçirilən uğurlu layihələr daha riskli olan rəqabət üstünlükləri qazanmaq imkanı əldə edir. Adətən, hətta yüksək innovasiya potensialına malik olan iri müəssisələr belə özlərinin istehsal fəaliyyətində bu strategiyadan istifadə etmirlər və heç buna cəhd belə göstərmirlər. Bir qayda olaraq bu cür strategiya yarana biləcək riskləri gözə alaraq məhdud məhsul istehsalı dairəsinə tətbiq edilir. O cümlədən uğurlu fəalliyətin reallaşdırılması üçün uyğun şərait yaradılan bazar segmentində mütərəqqi olaraq tətbiq edilir. Bu isə innovasiya mərkəzləri hesab olunan istehsal müəssisələrinə innovativ tərəqqi üçün lazım olan tətbiqlərin əlverişliliyini və sürətini çoxaltmağa imkan verir.

1.4. İnnovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunmasının strategiyalarda yeri

İnnovasiya fəaliyyətini qiymətləndirən zaman ona ümumi səmərəlilik baxımdan yanaşmaqla kifayətlənməyib digər tərəfdən ona təsir edən əlavə amillərin xüsusi səmərəliliyi də nəzərə alınır. Xüsusi səmərəliliyin ölçülməsinin nəticələri ümumi səmərəliliyin ölçülməsi zamanı nəzərə alınır. İnnovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı mövcud olan yanaşmalardan biri onların fəaliyyəti dövründə qiymətləndirilmənin keyfiyyət yönümlü meyarlarının seçilməsi fonunda qurulmasıdır. İnnovativ həllərə əsaslanan strukturun səmərəliliyini qiymətləndirərkən fəaliyyətində nəzərə alınması vacib bir məsələ sosial-psixoloji effektlər üzərində təsirlərdir. Sosial effektivliyin qiymətləndirilməsi üçün önəmli metod ekspert metodu olaraq qalır. Digər yanaşmada beynəlxalq təcrübəyə nəzər salsaq Böyük Britaniyanı misal göstərə bilərik. Belə ki, Böyük Britaniya da təsərrüfat subyektinin real gəlirinin hesablanmasına diqqət yetirilir. Belə ki, nəzərdə tutulan bu metodikaya əsasən, müəssisənin bir icarədar kimi nominal gəliri deyil real gəliri hesablanır. Bu metodikanın əsasını müəssisəyə aid olan müxtəlif mülkiyyət formasının rentabelliyyənin müəyyən edilməsi təşkil edir və təsərrüfat subyektinin dəyərinin, cari və kapital xərclərin, müxtəlif torpaq sahələrinin icarə və rentasının qiymətinin müəyyənəlməsi təklif olunur. Başqa sözlə, iqtisadi subyektin maliyyəsi bütöv maliyyə imkanlarının formalaşması, yenidən bölgüsü və istifadə olunması prosesində qarşıya çıxan pul münasibətləri sistemini müəyyən edir. İqtisadi subyektin maliyyə strategiyasının operativlik və səmərəlilik dərəcəsi onun maliyyə resurslarının məqsədyönlü formalaşmasından birbaşa əlaqəlidir. Bu sahənin tərəqqisi fonunda müxtəlif işlər aparılır və maarifləndirilmiş sahibkarlar öz biznesini belə inkişaf etdirərək rəqabətə davam gətirən məhsul və xidmətləri öz mühitinin iştirakçılarına təklif edirlər. (Котелников В.Ю. Управление инновациями: стратегический подход. Эксмо, М 2007 92 с) Onu da vurğulamaq lazımdır ki, son dövrlər ölkəmizdə həyata keçirilən islahatlar və bu istiqamətdə aparılan digər işləri hər bir sahibkara bilavasitə və ya dolaylı üsullarla təsir edir. Bu cür proseslər özündə iqtisadi, xüsusilə təsərrüftə subyektinin idarə edilmə sisteminin təşkil olunması və

idarə olunması fərqlənir. Yəni, texnoparklar, sənayə məhəllələri və klasterləri başqa sözlə iqtisadi qurumlar iqtisadiyyatın inkişaf tempini sürətləndirir. Bu isə öz növbəsində istənilən sahibkar üçün istər mikro səviyyədə istərsə də ölkə səviyyəsində kifayət qədər münbit şərait yaradır. Reallaşdırılan məqsədə uyğun tədbirlər sayəsində makro səviyyədə və onun təməlini sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətli olması səviyyəsində müsbət meyillər özünü büruzə verir. Digər tərəfdən innovasiya potensialından istifadənin səmərəliliyinə təsir edən amillər sırasına maliyyə sisteminin etibarlılığı, onun formalaşmasını stimullaşdıran şərtləri bu sferada dövlətin xüsusi tənzimlənməsinin effektivliyi və s. aid etmək olar. Innovasiyanın inkişaf indikatorları adlı cədvəl bu barədə mühüm məqamları özündə əks etdirir. (Əlavə 3)

Innovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunmasının təhlili onu deməyə imkan verir ki, mövcud hesab olunan mühüm çətinliklər innovasiya potensialının həyata keçirilməsi üçün vacib olan dəqiq müəyyən olunmuş innovasiya yönümlü strategiyanın yoxluğuudur. Strategiyaların əsas mərhələləri aşağıdakılar sayılır:

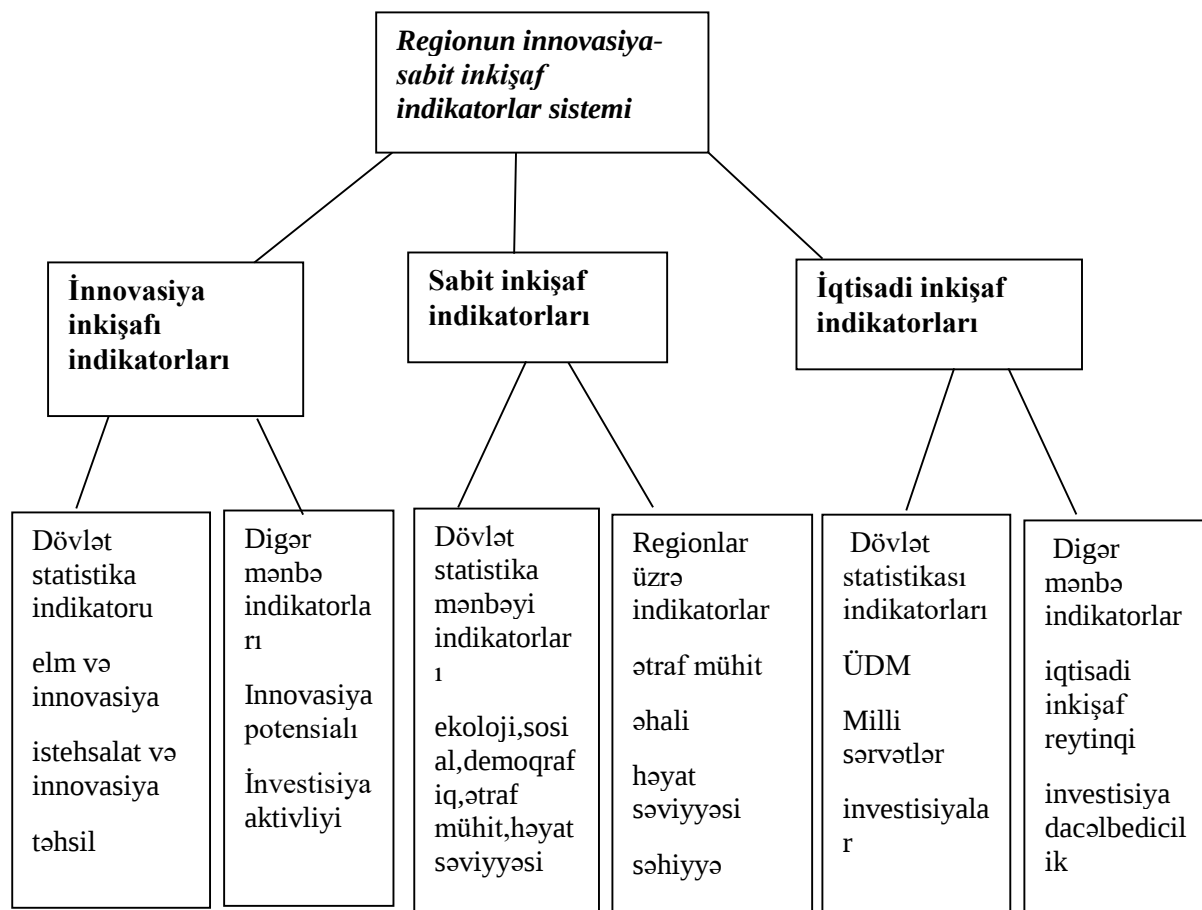
- baza məqsədlərinin şərh olunması;
- iqtisadi sahələrinin vəziyyətinin təhlili;
- innovativ inkişafının əsas aspektlərinin təhlili;
- strategiyaların fokuslandığı vacib uğur amillərinin təhlili və onların aşkara çıxarılması;
- strateji imkanlar qrupunun işlənilib hazırlanması və onların qiymətləndirilməsi;
- müxtəlif növ fundamental hədəf üçün labüd hərəkət istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Bu metodoloji əsasda aparılan tədqiqdən əldə olunan nəticələr strategiyanın kompleks inkişafına dəstək olacaq mühüm aspektlərini aşkar etməyə imkan verir. Təsərrüfat subyekti əgər nadir məhsul və xidmətə eyni zamanda onun istehsalındakı fərqli üsullara sahibdirsə, o zaman uğurlu müəssisə sayıla bilər. Bu nöqteyi-nəzərdən, strateji yanaşma deyərək, sosial və iqtisadi mövqedən sistemin innovativ məhsullara, proseslərə və biznes modelinə tətbiq olunması sayəsində

müasir keyfiyyət strukturuna keçidə çərait yaradan proseslər başa düşülür. Əslində innovasiya strategiyası qoyulmuş məqsədə çatmağın rəqabətin artırılmasına hədəflənmiş, qarşılıqlı əlaqəli və təsiretmə gücünə malik qaydalar və davranışlar məcmusudur. İqtisadi mühitin ətraflı təhlili nəticəsində hazırlanmış olan strategiyalar müəssisə daxilində müxtəlif fərqli qrupların arasında uyğunlaşmanı təşviq edir, prioritet və hədəfləri aydınlaşdıraraq dəqiqləşdirir və bütün fəaliyyəti sadalanan yol xəritəsi ətrafında fokuslaşdırmağa kömək edir. Təsərrüfat subyektləri əksər hallarda ümumi biznes strategiyalarını təyin edir və marketinq, əməliyyatlar, maliyyə, araşdırma kimi funksiyaların bu strategiyaya hansı cür dəstək olacaqlarını müəyyənləşdirir. Ancaq, "Harvard Business School"-un professoru Gary P. Pisanon bununla tam razılaşmır. (Gary, P.P., (1990) "Innovation, Technological Opportunities and Market Structure") Belə ki, 20 ildən çox müxtəlif sənayelərlə şirkətlərlə əməkdaşlıq etmiş və nəticə olaraq gəldiyi qənaətə görə hesab edir ki, firmalar nadir hallarda innovativ cəhdlərini biznes strategiyalarına uyğunlaşdırırlar. Əvvəlcədən hazırlanmış innovasiya strategiyası mövcud deyilsə innovasiyanın inkişafını stimullaşdıran fəaliyyət planı asanlıqla faydasız vəziyyətə gələ bilər. Burada mövcud olan problem yalnız təcrübə və proqramlarda deyil. Əsas diqqət yetirilməli məqam ondan ibarətdir ki, səmərəli fəaliyyət innovasiya sistemi fonunda qurulmuş innovasiya strategiyası ilə bağlıdır. Sistem dedikdə isə innovasiyaların tətbiqinin və effektiv idarə olunmasının strategiyaların konseptinə necə sintez edildiyi və hansı addımların birinci atılmalı olduğunu diqqət edən bir-birilə sıx əlaqəli proses və strukturlar toplusu başa düşülür. Strategiyaların seçilməsi, onlara quruluş verilməsi təşkilatı adətən seçim qarşısında qoyur. Müəyyən bir təcrübəni mənimsəmək üçün təşkilatın innovasiya sisteminin qalan hissəsində dəyişiklik etmək zərurəti yaranır. İnnovasiya strategiyası olmayan müəssisə qeyri-müəyyən seçimlər etməyə vadar olur. Tam təhlil olunmuş innovasiya strategiyası istənilən şirkəti rəqabətqabiliyyətli müəssisəyə çevirmək gücünə qadirdir. Ümumilikdə uğurlu innovasiya strategiyaları dedikdə nəzərdə tutulur ki, strategiya - innovasiya portfelinin formalaşdırılması fonunda mövcud fəaliyyətin cari idarə olunma səviyyəsində konkret ifadəsini əks

etdirmiş olsun. Məsələyə regionun innovasiya-sabit inkişaf indikatorları sisteminin strukturunu qrafikdə görmək olar.

Qrafik 1 : Regionun innovasiya-sabit inkişaf indikatorları sistemi

Mənbə: Hüseynova A.D “Milli innovasiya sisteminin qiymətləndirmə indikatorları”, AMEA xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyası, 2011, №1(5)

İnnovasiyaya söykənən strategiyadan fərqli bir qayda olaraq fəaliyyət proqramının həyata keçirilməsi bir qayda olaraq strateji istiqamətli qərarlar və yekun innovasiya mühiti çərçivəsində reallaşdırılan orta müddətli idarə edilməni cəmləşdirir. Məhz bu baxımdan innovasiyaların tətbiqinin effektiv idarə olunmasının strategiyalarda yeri böyükdür. İnnovasiya strategiyasının hazırlanmasına ixtisaslı ekspertlər, menecerlər şərait yaradırlar. Bu mütəxəssislər strategiyanın mühüm prinsipləri ilə real innovasiya layihələrinin strateji nəzarəti metod və üsullarına malik olmalıdır. Təsərrüfat subyektinin potensial resursların həyata keçirilməsi strateji yanaşmanın işlənilib hazırlanması bir sıra mühüm

səviyyələr üzrə meydana çıxır. İnnovasiya məzmunlu proqramın effektivliyinin qiymətləndirilməsi zamanı ilk öncə diqqət yetirilməli olan məqam onların reallaşdırılmasının iqtisadi səmərəliliyi. Başqa sözlə innovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunması iqtisadi səmərəliliyin müəyyən edilməsinə əsaslanır. Bu göstəricilərlə kifayətlənməyərək bununla bərabər, eyni zamanda həmin strategiyanın həyata keçirilməsi mərhələsində nail olunan qeyri-iqtisadi nəticələrlə də qiymətləndirilir. Beləliklə, bu onu deməyə imkan verir ki mikro səviyyədə sərmayə qoyuluşlarını reallaşması müəyyən fəaliyyət planına əsaslanmalı, bu plan isə xarici ətraf mühitin şərtlərini və firmanın innovativ potensialı nəzərə alınaraq hazırlanmalıdır.

Mövcud innovasiya potensialı nəzərə alınaraq fəaliyyət planının ərsəyə gəlməsi mümkünlüyü. Bu cür qiymətləndirmə prosesi zamanı, ilk olaraq öz vəsaitləri hesabına maliyyə vəsaitlərinin yaranmasında potensial imkanlarına nəzər salınır. Digər yandan, innovasiya strategiyasının həyata keçirilməsinə önəmli hesab olunan maliyyə, texniki material, enerji və başqa vəsaitlərin cəlb olunması imkanına da baxılır. (Qasımov H.F, Nəcəfov M.Z, Hüseynova A.D. Elmi-tədqiqat işlərinin qiymətləndirilməsinin və idarə olunmasının informasiya təminatı sistemi səh 45) Beləliklə, mikro və makro səviyyədə innovasiyaların tətbiqinin effektiv idarə olunması və uğurlu fəaliyyəti göstərilməsi üçün başlıca olaraq, müəyyən strategiyaya əsaslanmalıdır. Əsas məqsəd və hədəflərə çatmağa yönəlmiş və fərmanlarında olan vəsaitlərdən ən yüksək dərəcədə effektiv istifadə edən məntiqi və iqtisadi baxımdan əsaslanmış strategiya tələb edilir. Strategiyanın həyata keçirilməsinin istənilən bir mərhələsi növbəti mərhələlərin uğurla reallaşdırılması üçün əsas olmalıdır. Fəaliyyətin inkişaf imkanları və onun problemləri, eyni zamanda zəif cəhətləri və üstünlüklərini aşkar etməyə şərait yaradan müfəssəl təhlil aparmaq ləzumdur. Təhlilin nəticələri üzrə məqsədlər əlaqələndirilə, innovativ strategiyanın tətbiqi üzrə kompleks tədbirlər planı hazırlana, hədəflərin və prioritetlərin ardıcılıqları müəyyənləşdirilə bilər. Vurğulamaq lazımdır ki, innovasiyaların tətbiqinin effektiv idarə olunmasının innovative istiqamətdə iqtisadiyyatda rolunun əsaslanması, həmçinin yeni emi-texniki mülkiyyət bazarının spesifik xarakteristikasının aşkar edilməsi əvvəlcədən

strategiyalarda öz əksini tapmalıdır. Başqa sözlə innovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunması iqtisadi səmərəliliyin müəyyən edilməsinə əsaslanır. Bu göstəricilərlə kifayətlənməyərək bununla bərabər, eyni zamanda həmin strategiyanın həyata keçirilməsi mərhələsində nail olunan qeyri-iqtisadi nəticələrlə də qiymətləndirilir. İnnovasiya strategiyasının hazırlanmasına ixtisaslı ekspertlər, menecerlər şərait yaradırlar. Bu mütəxəssislər strategiyanın mühüm prinsipləri ilə real innovasiya layihələrinin strateji nəzarəti metod və üsullarına malik olmalıdır. Həmin konseptə münasib olaraq innovasiyanın tətbiqi intellektual mülkiyyət sferasında müəssisə strategiyası, məqsəd və siyasətinin reallaşdırılması məsələləri ilə uyğunlaşdırılır. İnnovasiyaların tətbiqinin qiymətləndirilməsi, effektiv idarə olunmasının reallaşması və ümumilikdə intellektual mülkiyyətin idarəedilməsini inkişaf etdirməyə görə tədbirlər planının hazırlanması makrosəviyyədə innovasiya istiqamətli iqtisadiyyatın formalaşdırılması baxımdan önəmli məsələlərdən hesab olunur.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA POTENSİALINDAN İSTİFADƏNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ İSTİQAMƏTLƏRİ

2.1. Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyətinin təhlili

Müasir Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandığı ildən bu yana həm çətin həm də şərəfli bir yol getmişdir. SSRİ kimi nəhəng dövlətin dağılmasından sonra digər sovet dövlətləri ilə yanaşı, ölkəmizdə də siyasi gərginlik, iqtisadi çətinlik və sosial cəhətdən gərgin vəziyyətin yaranması ilə nəticələnmişdi. İqtisadi mühitdə bazar iqtisadiyyatı, innovasiya mühiti və s. bu kimi yeni istiqamətlər ölkə iqtisadiyyatının çətin dövrlərində baş verirdi. Mövcud problemlərin olduğununa baxmayaraq, çətin dövrlərdə ulu öndər Heydər Əliyevin sayəsində ölkəmiz tədricən inkişaf istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. İlk olaraq, müstəqilliyimizin dayanıqlı olması üçün iqtisadi islahatlar həyata keçirildi. Bu siyasət hal-hazırda da uğurla davam etdirilir. Bu onu deməyə imkan verir ki, iqtisadiyyatımızın əsas inkişaf istiqamətlərindən mühümü respublikamızın innovasiya potensialı sayılır. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən dövlət iqtisadiyyatının gələcək sosial-iqtisadi tərəqqisi ilk olaraq iqtisadiyyatın yeni innovasiyaların həyata keçirilməsi və eyni zamanda tətbiqi sayəsində rəqabətqabiliyyətli məhsul və xidmətlərinin həm kəmiyyət baxımından həm də keyfiyyət baxımından artırılması ilə əlaqələndərir. Respublikamızın innovativ mühitdə qeyri-neft sektorundakı artımda maraqlı olması dayanıqlı iqtisadi inkişafı təmin etmək mövqeyinin iqtisadi əsasıdır. Ölkəmizin iqtisadi inkişafında önəmli rola malik olan neft və qazın tükənən sərvətlər olması qeyri-neft sektoruna diqqətin artırılması ehtiyacını daha da artırır. Belə ki, bu istiqamətdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin genişləndirilməsi istiqamətində xeyli işlər görülmüş və əlverişli iqtisadi münasibətlər üçün yaxşı zəmin yaranmışdır. Bu zəmində yaranan iqtisadiyyat elmi ədəbiyyatlarda “bilik iqtisadiyyatı” və ya “biliyə əsaslanan iqtisadiyyat” kimi adlanır.(Əliyev İ.İ.,2007) Azərbaycanda bu terminlərdən istifadə 2000-ci illərin əvvəlindən geniş vüsət almağa başlanmışdı. Innovasiyaların tətbiqi və bunun sayəsində insan kapitalının inkişafı əsas

fərqləndirici xas cəhətdir. Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti onu deməyə imkan verir ki, rəqabət qabiliyyəti və sosial-iqtisadi inkişaf tempinin formalaşması müasir texnologiyaların, yeni innovativ mühitin araşdırılması və tətbiqindən, biliklərin artırılması və onun əqli kapitalla çevrilməsindən asılıdır. Onu da vurğulayaq ki, bütün bunların əsasında elm və innovasiyalar sahəsində düşünülmüş dövlət siyasəti dayanır. Məhz bu nöqtəyi nəzərdən mövcud durumda qəbul edilmiş bir sıra strategiyaları, dövlət proqramlarını göstərmək olar. AR Prezidenti dekabrın 29-u 2012-ci ildə “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası da buna misal göstərə bilər.

Ölkəmizin yeni tərəqqi mərhələsində olması bu konsepsiyanın hazırlanmasını zəruri edirdi. İnnovasiya spesifikalı xarakteristikalar ölkənin mühüm sahələrində - social-iqtisadi,siyasi, mədəni və humanitar eləcə də digər sahələri əhatə edən prosesləri özündə birləşdirir. Belə ki, ölkə iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyətini qənaətbəxş saymaq olar. Son dövrlərdə ticarət dövryyəsinin daha da artması, qloballaşma meyilləri ilə bərabər regional integrasiyaların da genişləndiyi həqiqəti əks etdirir. Beynəlxalq müstəvidə ticarət, rəqabətqabiliyyətli mühit əqli mülkiyyət və innoativ mühitlə əlaqəli müasir standartların müəyyənəlməsi və bu istiqamətdə görülən işlərinin bariz nümunəsidir. İxtisaslaşmağa rəqabət mühitində üstünlük verilməsi, innovasiya potensialının inkişaf etdirilməsi və bununla da yüksək dərəcəli əlavə dəyər meydana çıxaran sahələri təşviq edilməsi və eləcə də ölkənin qlobal və regional səviyyədə rəqabətə davamlılığının artması mövcud vəziyyətin real iqtisadiyyatda təzahürüdür.

“Qeyri-neft sektorunda rəqabətqabiliyyətli daxili istehsalın dəstəklənməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında AR Prezidentinin 2018-ci il 19 sentyabrda verilən Sərəncamı qeyri-neft sektorundakı problemlərə innovativ həllər nəzərdə tutur. Onu demək olar ki, ölkədə qeyri-neft sahəsinin intensiv və rəqabətədavamlı inkişafının təmin olunması istiqamətində həyata keçirilən iqtisadi islahatlar nəticəsində bu sahədə potensial imkanlar genişlənməmiş, istehsal sahələri yeni təşəkkül tapmış, innovasiyalardan geniş istifadə nəticəsində milli istehsal fonunda qeyri-neft məhsulları ilə təminolunma səviyyəsi artmış, ixrac qabiliyyəti artmışdır.

İnnovasiyaların tətbiqində mövcud vəziyyətə baxarkən www.azexport.az” və “www.enterpriseazerbaijan.com” internet saytlarının yaratdığı imkanlarından geniş istifadəni qeyd etmək yerinə düşər. Bu isə öz növbəsində milli iqtisadiyyatın qeyri-neft sferasında irəliləyişə nail olmağa və orta və uzunmüddətli dövrdə innovativ mühitin formalaşmasının daim diqqət mərkəzində saxlanılmasını ehtiva edir. Yəni, tərəqqi mərhələsinə qədəm qoyaraq “bilik iqtisadiyyatının” əsasının qoyulması buna görə məhz hərəkətverici qüvvə hesab olunan insan kapitalının səmərəli inkişafı diqqət önündə olmuşdur. Bütün bunlar isə ilk olaraq beynəlxalq iqtisadi əlaqələrə təsir edir və o cümlədən resurslardan səmərəli istifadəyə yeni baxışın formalaşmasına zəmin yaradır. Bu cür tendensiyalar iqtisadi tarazlığın qorunması və bununla əlaqəli innovasiyaların rolunun güclənməsi ilə səciyyələnəcəkdir. Respublikamız üçün bu həm beynəlxalq iqtisadi integrasiya baxımından yeni imkanlar yaradır, həm də milli iqtisadiyyatın inkişafında ümumdünya kontekstindən yararlanmağı zəruri edir. Milli maraqların qorunması çərçivəsində ümumilikdə dövlətin innovasiya siyasətinin əsas məqsədlərini aşağıdakı kimi yaza bilərik:

- iqtisadi, hüquqi və təşkilati sahənin yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artımı iqtisadiyyatında innovasiyaların həyata keçirilməsində əlverişliliyinin artırılması,
- elm və texnikadan əlverişli istifadə sayəsində sosial-iqtisadi məsələlərinin həllinə müsbət yanaşmalar,
- innovasiya potensialının səmərəli yerləşdirilməsi və effektiv idarəedilməsi,
- elmi texniki inkişafın ölkənin inkişafına, vacib sosial vəzifələrin icrasına, müntəzəm struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsində təsir imkanlarının artırılmasına xidmət etməsi və s.

Əsas hədəflərə çatmaq üçün dövlət innovasiya siyasətinin reallaşması zamanı öz vəzifə və öhdəliklərini qəbul edib və onları yerinə yetirir. Bunlara misal olaraq beynəlxalq müstəvidə milli innovasiya məhsullarının qorunması və beynəlxalq əlaqələrin səmərəliliyində müntəzəm tədbirlərin reallaşması, rəqabətliyin artırılmasında innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ilə elm, təhsil, maliyyə-kredit sferalarının qarşılıqlı integrasiyası ilə təmin olunması göstərilə bilər. Lakin bütün

bunlar mərhələli şəkildə bəzi ilkin prosedurların mövcud olmasını ehtiva edir. İlk olaraq innovasiya yönümlü proseslərin öz növbəsində hüquqi bazasının formalaşması, xüsusilə də novatorların müəlliflik hüquqlarının təmin olunması və intellektual mülkiyyətin qorunması bu sahədə rəqabətin stimullaşdırılması, innovasiya fəaliyyəti zamanı risklərinin sığortalanması və eyni zamanda mühüm hesab olunan elmi texniki tədqiqatlar resursların ayrılması prioritet məsələ olmalıdır. Ölkə iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin real vəziyyətinə baxarkən dövlət siyasətinin innovativ prinsiplərə yanaşmaları aşağıdakı kimi verə bilərik:

- elmi yaradıcılıqda tam azadlığa və demokratikləşməyə nail olmaq,
- innovasiya siyasətində açıqlıq və şəffaflıq,
- fundamental elmi tədqiqatların inkişafı stimullarının artırılması,
- innovativ mühitdə sahibkar üçün rəqabətə davamlı şərait yaradılmağı,
- elm və təhsilin qarşılıqı sintezi sayəsində ixtisaslı elmi kadrların hazırlanması,
 - açıq informasiya kanallarına maneəsiz girişin və sərbəst mübadilə imkanının təmin olunması.

İnnovasiyaların real iqtisadiyyata tətbiqi mövcud şəraitə uyğun qanunvericilik bazasının formalaşması yolu ilə stimullaşdırılır.. Bu cür normativ hüquqi aktlarda mikro və makro səviyyədə iqtisadi subyektlərin hüquq və azadlıqları, vəzifə və öhdəlikləri öz əksini tapır. Məhz bu cür qanunvericilik aktları mövcud vəziyyətin əsas tənzimləyicisi hesab olunur.(İnnovasiya fəaliyyəti haqqında bir sıra stimullaşdırıcı mexanizmlər. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2017) Daha əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi ölkəmizdə müstəqillik dövrü ərzində uğurlu iqtisadi islahatlar həyata keçirilmiş və bütün bunlar da öz növbəsində müsbət təsirini göstərmişdir. Bu sadalanan meyarları nəzərə alaraq, əvvəlcə respublikanın innovasiya sferasının mövcud vəziyyətini qiymətləndirək. İlk öncə onu vurğulayaq ki, iqtisadiyyatda innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyətini qiymətləndirmək üçün patentlərin sayı, innovativ məhsulların kəmiyyət etibarilə miqdarı, uğurla nəticələnən elmi sayı və s. bu kimi meyarlardan istifadə edilir. Bu kimi meyarlaq beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə makroiqtisadi təhlil və iqtisadi siyasət nöqtəyi nəzərdən labüd hesab olunur. Bununla yanaşı elmtutumlu

mallar istehsal edilməsi, elmi məsrəflərin tutumu və elmin kadr vəsaiti kimi göstəricilər də istifadəyə faydalıdır. Onu da vurğulayaq ki dövlət büdcəsində funksional təsnifata uyğun olaraq elmə ayrılan xərclər 2000-ci ildə 9,3 milyon manat idisə, AR Statistika komitəsinin məlumatına görə 2017-ci ildə 109,8 milyon manat olmuşdur. Bu göstəricinin özü müsbət haldır. Eyni zamanda elmi-texniki işlərin həcmində də müsbət tendensiya qeydə alınmışdır. Bununla belə, 2000-ci ildə Azərbaycanda elmi-texniki işlərin həcmi cəmi 17044,6 min manat olmuşdursa, 2017-ci ildə bu göstərici 114783,9 min manat olmuşdur. Bütün bunları nəzərə alaraq demək olar ki, müsbət dinamika mövcuddur. Lakin dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclərin ÜDM nisbətinin faiz göstəricisinin 17 il ərzində dəyişməyərək 0,2 faizdə qalmışdır. Məsələyə regional aspektdən yanaşsaq bu elə də pis göstərici deyil lakin, beynəlxalq müstəvidən baxsaq bu göstəricilərin çox da qənaətbəxş olmadığını demək olar. Respublikamızda bu sahədə irəliləyişə nail olmaq üçün mikro səviyyədə iqtisadi subyektlərin ümumi integrasiyası və qarşılıqlı əlaqələndirməsi mexanizmi yaradılmalı və bu proses daxilində qarşılıqlı təsir imkanları tənzimlənəlməlidir. Elmtutumlu sahələrdə əlavə dəyərin yaradılması kadr hazırlığının yeni konsepsiyasının tətbiqini zəruri edir ki, bunun da özülündə yaradıcı şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı dayanır. Hesab etmək olar ki, ölkədə rəqabətqabiliyyətli mühit yaratmaqla və mövcud problemlərin operativ və məhsuldar həlli üçün müasir idarəetmə alətlərinin tətbiqində müəssisələr maraqlı olmalıdır. (<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=AZ>) Beləliklə iqtisadi modelin reallaşdırılmasında adekvat tələblər qarşıya qoyulmaqla bərabər, təhsil sisteminin özündə köklü dəyişikliklərə, əlavə təhsil, həyat boyunca təhsil almaq kimi elementlərin vacibliyinin artırılmasına gətirib çıxararaq həm də informasiya texnologiyaları və virtual tədrisin rolunun artırılmasını nəzərdə tutulmuşdur. Yəni, əqli mülkiyyətin əhəmiyyətinin artırılması fonunda innovasiyaların stimullaşdırılması və rəqabətqabiliyyətli mühitin tənzimlənməsi baş verir. Lakin öz müsbət təsir amilləri ilə yanaşı, özü ilə birlikdə böyük riskləri də gətirən bu cür qloballaşma meyilləri dünya miqyasında istehsalın, kapitalın hərəkəti və əmək miqrasiyasının sərbəst hərəkəti tendensiyalarını da kəskin artırmışdır.

Qloballaşmaya nəzər salarkən onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, 2019-cu il Yanvarın 22-25 tarixlərində İsveçrənin Davos şəhərində 49-cu Davos Dünya İqtisadi Forumu keçirilərkən gündəlikdəki əsas məsələlər innovasiya iqtisadiyyatı, rəqabətli bazar mühitini və s. bu kimi mövzular olmuşdur. Müasir dövrdə qlobal çərçivədə baş verən hadisələr və innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti beynəlxalq əməkdaşlıqda strateji çətinliklərin həllinə istiqamətlənmiş fəaliyyətin aktuallığı getdikcə artır. Məhz bu baxımdan ənənəvi olaraq keçirilən Dünya İqtisadi Forumu mühüm əhəmiyyətə malikdir. Forumda müzakirə olunan mövzular həm ayrı-ayrı ölkələrin daxilində, həm də dövlətlər arası iqtisadi əlaqələr baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. 2019-cu ilin yanvarında keçirilən bu forumun əsas məqamı qloballaşma və 4-cü sənaye inqilabı dövründə ölkələr və bu beynəlxalq proseslərin iştirakçıları arasında sistemli və qarşılıqlı əlaqənin, onların təsirin optimallaşdırılması məsələlərinin araşdırılması hesab olunmuşdur. Buna görə də qlobal innovativ mühit maliyyə sahəsində texniki və potensial infrastruktur dəyişiklikləri fərsətləri, ticarətin elektronlaşması, iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması, qloballaşmanın səbəb-nəticələri və digər vacib məqamlar tədbirin əsas mövzusu sırasında qərarlaşmışdır. Eyni zamanda kriptovalyutanın və blokçeyn kimi texnologiyaların ortaya çıxmasının 4-cü sənaye inqilabının mühüm tərkib komponentlərinin biri olduğu vurğulanmaqla bərabər, tərəflər arasında vəzifə və öhdəlik dərəcələrinin doğru müəyyən edilməsi fikir mübadiləsi obyektinə çevrilmişdir. Bununla bərabər, Davos Forumunda gələcək istehlak səviyyəsinin innovativ ticarət əlaqələri kimi daha konkret məqamları da diqqət mərkəzində saxlanmışdır. Digər önəmli bir məqam isə öz tarixi boyunca belə mötəbər tədbir Davosdan kənarda yalnız 2 dəfə keçirilmişdir. Bu da öz növbəsində qürurverici haldır ki, belə dünyəvi bir foruma ABŞ-dan kənar yalnız Azərbaycan ev sahibliyi edib. (<https://www.weforum.org/events>) 2013-cü ildə Bakıda keçirilən "Mərkəzi Asyanın və Cənubi Qafqazın gələcəynə aid strateji dialoq" mövzusunda keçirilən Dünya İqtisadi Forumu respublikamızın iqtisadi inkişafı baxımından qazanılan uğurlara verilən böyük tarixi dəyərlər kimi qiymətləndirə bilərik. Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti və eləcə də onun

yaxşılaşdırılması fonunda həyata keçirilən tədbirlərin sayəsində beynəlxalq arenada bu cür müsbət imic formalaşdırmışdıq..<http://www.azerbaijan-news.az/view-161675/Davos-%C4%B0qtisadi-Forum:-u%C4%9Furlar-v%C9%99zif%C9%99l%C9%99r-v%C9%99-perspektivl%C9%99r>) Eyni zamanda global innovasiyaların təsir mexanizmi dövrümüzün müasir çağırışlarını ortaya çıxarır. Başqa sözlə təsadüfi deyildir ki, cənab İlham Əliyev həmin forumda respublikamızın özünə məxsus inkişaf strategiyasını dünya miqyasında və regional meyillər nəzərə alınaraq yenidən qurulduğunu bəyan etmişdir. Regional proseslərin integrasiyasının intensivləşdirilməsi, iqtisadi sistemlərin daha açıq olması, istənilən bazara maneəsiz daxilolma, rəqabətqabiliyyətli ticarət əməliyyatlarının formalaşması norma və normativlərin səmərəliləşdirilməsi, investisiya prosesləri və ödəmə sisteminin standartlaşdırılması zəruriliyi bu çağırışlar sırasındadır. Forumun ən vacib müzakirə obyektindən biri də inkişaf etmiş texnologiyanın və süni intellektin imkanlarından istifadə edilməsidir. Bu bir gerçəkdir ki, yaxın 10 illiklərdə süni intellekt bir çox müxtəlif peşələri əvəz edəcək. Dövlət və hökumətin süni intellekt istiqamətli erasına hazır olmalarının önəmi vurğulanmalıdır. Bu əistiamətdə süni intellekt tətbiq etməklə eyni səviyyədə önəmli olan çətinliklərdən biri də rəqəmsal iqtisadiyyata geniş vüsət yaratmışdır. Bu müstəvidə rəqəmsal iqtisadiyyat yeni iş yerlərinin böyük artırılmasına şərait verir. İnnovativ mühitdə rəqəmsal bazalı iqtisadiyyatın inkişafı gender bərabərsizliyinin qarşısını alınmasına da töhfə verə bilər.

2.2. Sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində innovasiyaların istiqamətləri

Azərbaycanda sabit iqtisadi artımın, maliyyə sabitliyinin və həmçinin sahibkarlıq mühitinin aktiv statusunun formalaşması dövlət iqtisadiyyatı üçün əsas prioritetlərdən olmuşdur. Bu sahədə önəmli nailiyyətlər əldə etmək üçün təbii resurslardan asılılığın zəifləməsi və qeyri-neft sahəsinin təkmilləşdirilməsi ilə bərabər, elmtutumlu istehsal sektorlarına, innovasiyalara diqqətin artırılması nəzərdə tutulmuşdur. İlk növbədə vacib məqsədlərdən biri də strateji məhsullar baxımından tam təminatı ilə xarakterizə olunan tərəqqi mərhələsinə nail olmaqdır.

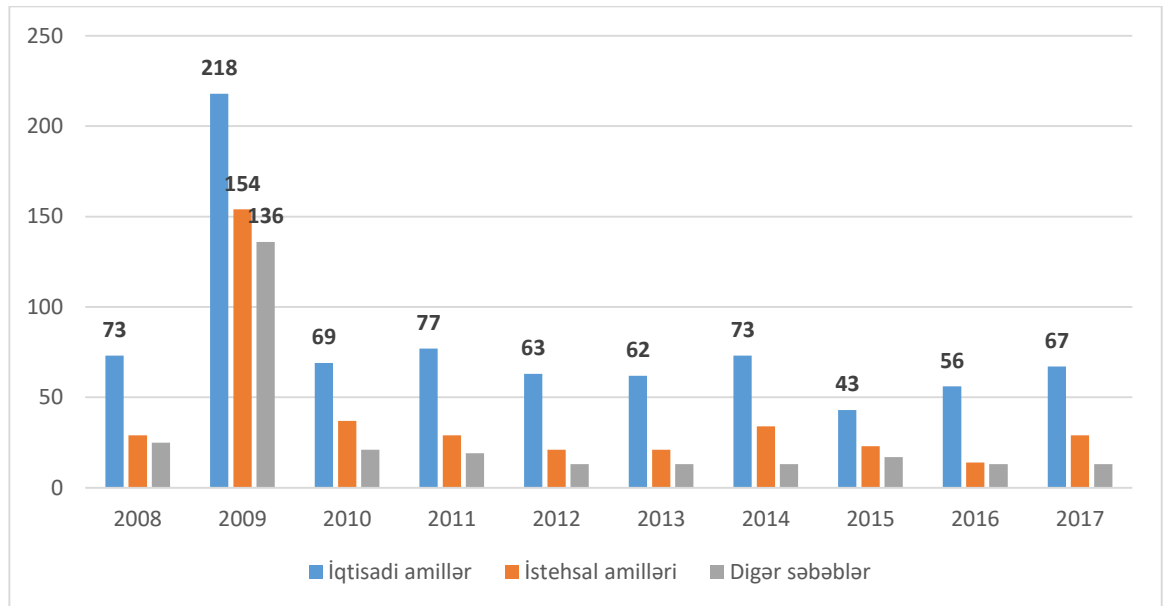
Bu sahələrdə gerçək nəticələr almaq üçün innovativ sahibkarlıq obyektlərinin formalaşması, elmi-texniki yeniliklərdən səmərəli istifadə olunması, iqtisadi tərəqqidə üstünlük əldə etmək üçün yeni təfəkkürlü, yaradıcı gəncliyin formalaşması məsələlərini ön plana çıxarmışdır. Əsas strateji baxış isə mövcud şəraiti nəzərə alaraq yürüdülmən sosial-iqtisadi siyasətin maksimum səmərəliliyinə nail olmaqdır. Effektiv iqtisadiyyat modeli, sahibkarlığın tərəqqisi və s. bu kimi həyata keçirilən bütün tədbirlər, islahatlar ölkəmizin çoxşaxəli inkişafının əsasıdır. (Xarici siyasət və İlham Əliyev faktoru. "Yeni Azərbaycan" qəzeti, 16.12.2015) Son on il ərzində ölkəmizin adı ən sürətli templərlə inkişaf edən ölkələrin siyahısında çəkilir. Dövlətin sahibkarlıq subyektlərinə göstərdiyi qayğının nəticəsi olaraq 2018-ci ilin mart ayının 16-da İqtisadiyyat Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə "İnnovasiya klasterlərinin ərsəyə gətirilməsində dövlət-şəxsi sahə əməkdaşlığı: verilmiş aktivlər və yerli materialdan əlverişli istifadə" mövzusunda konfrans təşkil edilməsini vurğulaya bilərik. Həmin tədbirdə aidiyyəti dövlət qurumları ilə yanaşı ali təhsil ocaqlarının, elmi-araşdırma institutlarının üzvəri və sənayenin müxtəlif sahələrində mövcud olan sahibkarların iştirakı düşünülməkdədir. Burada başlıca məqsəd şəxsi sahə və dövlət arasında tərəfdaşlığının artması, yerli xammaldan istifadənin əlverişliliyinin çoxalması və bütün bunların əhatəsində innovasiya klasterlərinin ərsəyə gətirilməsinə universitet və elmi-araşdırma institutlarının cəlb olunmasıdır. Tədbir iştirakçıları sahibkarlığın yeni forma almasını, qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsi və ixrac etmək imkanlarının artırılması yönündə sistemli tədbirlərin görüldüyünü, sənaye parklarının, rəqabətqabiliyyətli və innovativ sənaye malları istehsalı müəssisələrinin ərsəyə gətirildiyini bildiriblər. Burada əsas istiqamət yeni yaradılması nəzərdə tutulan klasterin yerli xammal təminatı, yeni istehsal sahələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması, müasir tədris texnologiyalarına keçid, təhsilin müasir standartlara və innovativ proqramlara yönəldilməsi barədə məsələlərə aydınlıq gətirilməsidir. Sözügedən tədbirdə "Sənaye innovasiya subyektlərinin səmərəli fəaliyyəti üzrə dövlət siyasəti və sənaye innovasiya subyektlərinin əlverişliliyinin dəyərləndirilməsi" mövzusunda təqdimatları dinlənilib. Həmin təqdimata əsaslanaraq onu demək olar ki, sənaye klasterlərinin səmərəli fəaliyyəti üzrə həyata

keçirilən tədbirlər sayəsində sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində innovasiyaların böyük rolu vardır. Belə ki, innovativ sənaye istehsalının artırılmasına və dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsinə və eləcə sahibkarları maraqlandıran məsələlərin həllinə ehtiyac var.(<https://economy.gov.az/article/v-veliyev-meqale/22015>)

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq onu deyə bilərik ki Dünya Bankı hazırladığı “Doing Business” hesabatında ölkəmizin mövqeyini yaxşılaşdırmışdır. Belə ki “Doing Business 2019” hesabatında Azərbaycan dünyada ən mühüm və ən çox islahat aparmış ölkəsi elan edilmişdir. 2019-cu il hesabatında ölkəmizin mövqeyi 2017-ci il ilə müqayisə etsək onu deyə bilərik ki, 32 pillə irəli gedərək 190 ölkə arasında ümumilikdə 25-ci yerdə olmuş və bir çox dünya ölkələrini qabaqlamaqla yanaşı MDB ölkələri arasında liderliyə yüksəlmişdir. Qlobal əmtəə bazarında neft qiymətlərinin kəskin azalmasının müşahidə olunmasına baxmayaraq, ölkəmizdə aparılan islahatlar daha da dərin vüsət almışdır. Maliyyə təhlükəsizliyi və iqtisadi sabitlik həyata keçirilən iqtisadi islahatların sayəsində bərpa olunub, istehsalın bir çox sferalarında xüsusi ilə kənd təsərrüfatı və qeyri-neft sektorunda xeyli müsbət nailiyyətlər əldə edilmişdir. Əsas irəliləyişlər məsələn sahibkarlara dəstək verilməsi məqsəd ilə biznes atmosferinin bütün mərhələləri, xüsusi ilə biznesə başlanılma, tikintiyə görə icazə alınması, elektrik şəbəkələrinə qoşulma, maliyyələşmə mənbəsinə çıxış imkanlarının artması, vergilərin düzgün ödənilməsi, əmlakın uçot və yaxud qeydiyyatı, xarici ticarətin reallaşmasına dair mühüm irəliləyişlər əldə olunmuşdur. Dövlət ilə biznes mühiti arasında əməkdaşlıq da inkişaf edərək qarşılıqlı inam şəraitində gələcək iqtisadi inkişafın təməl ünsürünə çevrilmişdir. Həyata keçirilən islahatlar sayəsində vətəndaş və sahibkarların məmnunluq dərəcəsinin artırılması, bu sahədə şəffaflığa nail olunması ilə bərabər, fərqli sektorlar üzrə inzibati proseduraların həm say baxımından həm də çəkilən xərclər baxımından optimallaşdırılması, dövlət tərəfindən göstərilən xidmətlərinin keyfiyyət amilinə diqqət yetirilmişdir. Və onu da qeyd etmək lazımdı ki, ölkə Prezidentinin rəhbərliyi sayəsində aparılmış islahat tədbirləri, sözügedən hesabatda ölkəmizin ümumi reyting sıralamasında yüksək irəliləyişə nail olmaq, eləcə də

əhəmiyyətli meyarlar üzrə reytinginin daha yüksək pillədə qərarlaşmasına imkan vermişdir. Həmin hesabatda respublikamız "Tikintiyə görə icazə alınması" və "Kreditlər almaq" meyarları üzrə yüz pillə irəli gedərək rekord nailiyyət əldə imza atmışdır. Bununla bərabər "kiçik investorlar üzrə maraqların qorunması" meyarı üzrə dünyada ikinci pilləyə çatmış, "Biznesə başlama" üzrə doqquzuncu yerə yüksəlmişdir. Ümumilikdə Doing Business hesabatı üzrə on indikatorundan səkkizi üzrə ciddi nailiyyət əldə edilmişdir. Bütün bunlara sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində həyata keçirilən fəaliyyətlərin sayəsində nail olunmuşdur. Bu uğurlar həyata keçirilən uzaqgörən islahatların cəmiyyətin bütün təbəqələrinin mənafeələrinə önəm verdiyinin bariz nümunəsidir. Bu baxımdan "Doing Business" hesabatı beynəlxalq miqyasda xarici investorların ölkəmizin rəqabətqabiliyyətli biznes mühitinə etibarını artıraraq etibarlı mənbə kimi istinad edilir. Bu uğurların əldə olunmasında dünyadakı təşkilatlarla qarşılıqlı əməkdaşlıq mənasibətlərimizin də rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. İqtisadi islahatlar sahəsindəki bu uzun yolda sahibkarlıq subyektləri sahəsində rəqabətqabiliyyətliliyin əldə olunması baxımından böyük uğurlar əldə olunub. Belə ki, əsas prioritet kimi qeyri-neft sektorunda inkişaf nail olmaq, sahibkarlığın inkişafı fonunda "Doing Business" göstəricilərində irəliləyişə nail olmaq müsbət tendensiyanın olmasına imkan verir. Bütün bunlara baxmayaraq sənaye sferasında təsərrüfat subyektlərində innovasiyaya mane olan amillər də mövcuddur. Və lazım gəldiyi təqdirdə beynəlxalq ekspertlər cəlb olunması ilə mühüm elementlər təhlil olunmalı və araşdırılmalıdır. (http://iqtisadiislahat.org/news/dunya_bankinin_doing_business_2019_hesabatinda_azerbaycan_dunyanin_en_cox_islahat_aparan_olkesi_elan_olundu-616). Dövlətin birbaşa dəstəyi olmasa belə bəzən stimullaşdırıcı tədbirlər biznes mühitini canlı tutmağa imkan verir. Geniş miqyaslı əməkdaşlıq öz çərçivəsində inkişaf edərək planlaşdırılan iqtisadi inkişafın vacib elementlərindən birinə çevrilmişdir. Bu cür islahatlar həm vətəndaşa həm də sahibkar mövqeyində məmnunluq dərəcəsinin yaxşılaşması və eləcə də şəffaflığa nail olunması dövlət tərəfindən göstərilən xidmətlərinin keyfiyyət amilinə diqqət yetirilməsidir.

Qrafik 2: Sənaye müəssisələrində innovasiyalara mane olan amillər

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika komitəsi
https://www.stat.gov.az/source/industry/az/019_5.xls

Sənaye müəssisələrində innovasiyaların tətbiqini ləngidən amillərdən diqqət yetirilməli olanlardan əsas biri də iqtisadi amillərdir. Belə ki, burada ən yüksək göstərici 2009-cu ilə təsadüf etmişdir. Bunun səbəblərindən biri də məhz 2008-ci ildə baş verən Dünya iqtisadi böhran sayəsində yaranan iqtisadi durğunluqdur. Baxmayaraq ki, iqtisadi böhran ölkəmizdə o qədər də ciddi təhlükələr meydana gətirməmişdir, lakin öz növbəsində böhrandan sonrakı növbəti ili, yəni 2009-cu ili müəyyən durğunluq şəraitində innovasiyaların tətbiqinə əsaslı manelər törətmişdir. Ümumi yanaşsaq 2009-cu həm iqtisadi həm istehsal amilləri baxımından həmçinin eləcə də digər səbəblər üzrə innovasiyaya mane olan amillərdən dolayı gərgin bir il kimi yadda qalmışdır. Beynəlxalq miqyasda rəqabətqabiliyyətli iqtisadi mühitin formalaşmasını şərtləndirən əsas amillərdən biri səmərəli dövlət tənzimləməsi ilə birlikdə rəqabətli bazar münasibətlərinə söykənən iqtisadi modelin həyata keçirilməsidir. Belə şəraitdə qarşıya qoyulmuş sosial-iqtisadi hədəflərə yüksək səmərə ilə nail olmaq olar. Yalnız sahibkar təşəbbüsü və sərbəst rəqabətə söykənən bazar münasibətləri fonunda belə bir iqtisadi mühit formalaşa bilər. Bununla yanaşı iqtisadi və sosial göstəricilərin davamlı inkişafına nail olmaq üçün beynəlxalq miqyasdakı son dəyişikliklər dövlət tənzimləməsinin daha da təkmilləşdirilməsini

zəruri edir. Əsas prioritet innovativ mühitin rəqabəti stimullaşdıran qanunvericilik toplusu və siyasətinin getdikcə yaxşılaşdırılması fonunda həyata keçirilən islahatların davamlı xarakter alması, investorların hüquqlarının qorunması mexanizmləri təkmilləşdirilməsi və s hesab oluna bilər. Xarici ticarətdə inzibati prosedurlarının asanlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi beynəlxalq bazarlarda rəqabəti artıraraq sahibkarlığa göstərilmiş dövlət qayğısının artırılmasını diqqət mərkəzində saxlayır. Və eləcə də daxili bazarda haqsız rəqabətə yol açan istənilən fəaliyyətin qarşısını alaraq, xarici təcrübədə müəyyən olunmuş antidempinq və eləcə də qoruyucu tədbirlərin həyata keçirilməsini qeyd edə bilərik. Sahibkarlıq subyektlərinə güzəştli kreditlərin verilməsi həm kiçik həm də orta təsərrüfat subyektlərinin ixrac potensialını artırmaq imknanından xəbər verir. Sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində innovasiyaların bu istiqamətləri beynəlxalq ticarət sistemində təsbit edilən təcrübənin öyrənilməsi ilə nəticə etibarilə yerli müəssisələrin və ümumilikdə iqtisadiyyatın inkişafına yeni imkan və fürsətlər açacaqdır. Bazar münasibətlərində texnologiya mühitdə olan yeniliklər müəssisələr, xüsusi ilə də kiçik təsərrüfat subyektlərinə görə daha da böyük önəm daşıyır. Və əlavə olaraq səmərəliliyə təsir edən istiqamətlər sırasına müəssisələrin etibarlı maliyyə sisteminin mövcudluğu, burada olan dövlət tənzimlənməsinin vacibliyi və s. aid etmək olar. İnnovasiya fəaliyyətinin iqtisadiyyatın milli perspektivinə müsbət təsirinin önəmli aillərindən biri kimi elmi-tədqiqat subyektlərinin sahibkarlar ilə qarşılıqlı əlaqələrin formalaşmasını və inkişafını qeyd etmək olar. Burada dövlətin siyasətinin önəmli vəzifələri arasına innovasiya sisteminin güclənməsini, səmərəli innovasiya fəaliyyəti üçün lazımi şəraitin yaradılmasını, müasir texnikanın yayılmasını, şəbəkələşmə və təmərgüzləşmənin tətbiqini vurğulamaq olar. Lakin rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində innovasiyaların əsas istiqamətləri üzrə həyata keçirilən tədbirləri ümumi səciyyələndirən aşağıdakı cəhətlər də var:

- qarşıya qoyulmuş hədəflərə çatmaq üçün yüksək riskin mövcudluğu,
- dəqiqləşdirilmiş proqnoz qiymətləndirilməsinin aparılmasında əlçatanlığın olmaması,
- bazar iqtisadiyyatı şəraitində gərginliyin mövcudluğu,

- innovativ mühit daxilində iştirakçıların mənafeələrini qorumaq zərurəti.
(Abasov Miralim Miramın oğlu, "Kiçik biznesin inovasiya potensialı" mövzusunda magistr dissertasiyası 2015, Azərbaycan Dövlət İqtisad universiteti, 1 səh)

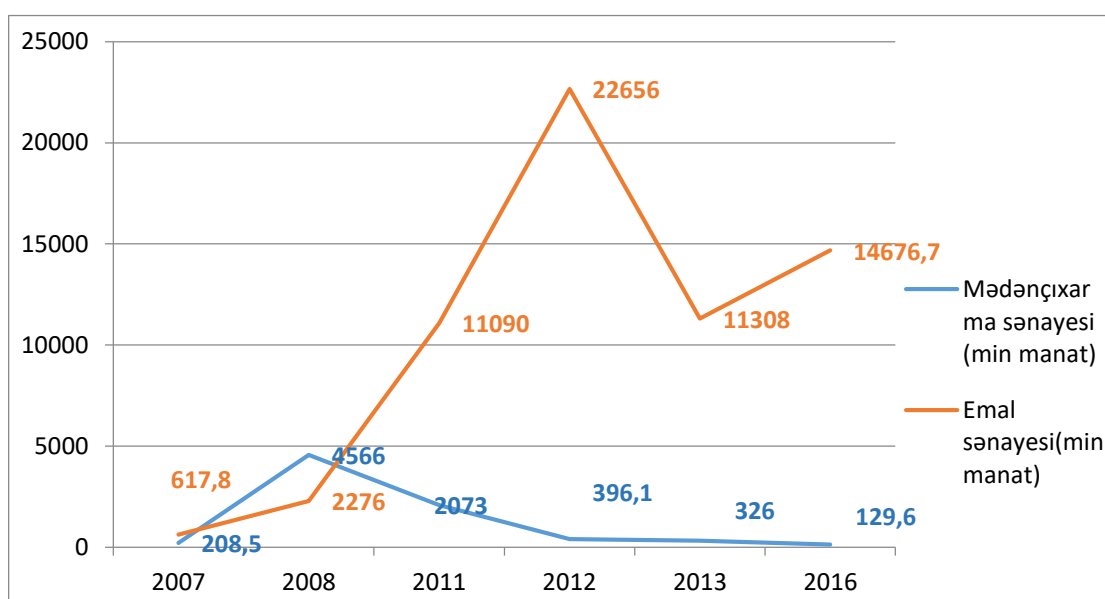
İnnovasiyaların tətbiqinin əsas istiqamətlərinin prosesi daxilində sahibkarlıq subyektinin hər bir inkişaf həlqəsinin rentabelliyyə nəzarət, onun həyat fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətlərində balanslaşdırılma və eyni zamanda təkmilləşdirmə tədbirləri başa düşülür. Bütün bunlar sayəsində sahibkarlığın müxtəlif istiqamətlərinin sistemli, kompleks təhlili aparılır. Və aparılmış təhlil sayəsində ən başlıcası alınmış nəticələrin müqayisə ediləbilmə imkanları yaranır. Bu cür fəaliyyət istiqaməti yeni növ məhsulun modernləşdirilməsini, yeni avadanlıq və materialların istehsalata tətbiqini, müasir texnologiyalardan və məhsulun istehsalı metodlarından istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Həmçinin əlavə olaraq istehsalın təşkilinin və mütərəqqi texnoloji yeniliklərin üsul və vasitələrinin tətbiqini qeyd etmək də yerinə düşər. Sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində innovasiyaların istiqamətləri müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər. İstənilən halda daha əlverişli yolun seçilməsi texnoloji yeniliyin xarakteri, məhsulun innovativ mühiti, sahibkarlıq subyektinin potensialı, iqtisadi atmosfer kimi şərt və amillərdən asılıdır. Konkret olaraq həyata keçirilən çoxmərhələli proseslərin sahibkarlıq subyekti daxilində dinamik qarşılıqlı təsirinə rolu böyükdür. Belə ki, innovasiyalar istehsal, insan kapitalı, iqtisadi və sosial amillər baxımdan geniş miqyaslı xərclər çəkilməsinə də gətirib çıxara bilər. Belə proses daxili ziddiyyətləri də özü ilə bərabərində gətirə bilər. Rəqabətqabiliyyətliliyin artırılmasını ehtiva edən innovasiyalardan istifadənin əsas istiqamətləri ardıcıl olaraq fundamental, tətbiqi tədqiqat, marketinq, istehsal, nəhayət satış mərhələlərini əhatə edir. Başqa sözlə ideyanı əmtəəyə çevirə biləcək bütün mümkün variantları bir proses kimi müəyyən etmək olar. İnnovasiyalardan istifadənin genişlənməsi prosesində daha əlverişli variantların təyin edilməsi lazım olur ki, bu da öz növbəsində onların müqayisəsini nəzərdə tutur. Mövcud variantların müqayisəyəsi istehsal olunan məhsul və həmçinin göstərilən xidmətlərin həcmi, onların qiymətin tariflər üzrə səviyyəsi və

vaxt amili üzrə göstəricilər nəzərə alınır. Bu cür fəaliyyət planı bu istiqamətlərin hər birinin səmərəlilik səviyyəsi müəyyən olunmasına imkan verir.

Dövlət başçısının rəhbərliyi altında aparılan sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasına uyğun olaraq, respublikamızda sahibkarlığın iqtisadiyyatın inkişafında rolunun artırılması əsas istiqamət hesab olunur. Biznes və innovativ mühitin keyfiyyətinin daha da yaxşılaşdırılması üçün sistemli və ardıcıl olaraq fəaliyyət davam etdirilir. Özəl sektora dövlət dəstəyinin göstərilməsi, sahibkarların hüquqlarının qorunması sahəsində yeni iqtisadi mühitə uyğun islahatlar aparılır. Son dövrlər ərzində sahibkarlığa dövlət dəstəyi mexanizmi nəticəsində sahibkarlıq subyektlərinin sayı son 15 ildə 4,3 dəfə artmaqla yanaşı özəl sektorun xüsusi çəkisi ümumi daxili məhsulda 80 faizi ötmüşdür. Ümumiyyətlə Azərbaycan sənayenin ÜDM-də payına görə Avropada 1-ci yerdədir. Hətta bu yerə Norveçə belə qabaqlamaqla gəlib çıxmışdır. Baxmayaraq ki, bunun çoxu hasilat sənayesinin hesabıdır, lakin emal sənayesi də artır. Bunlarla yanaşı, yenilik səviyyəsində və iqtisadi fəaliyyət növlərində innovasiya məhsulunun həcmi göstərən qrafikə diqqət edərkən buradakı müsbət tendensiyanı görə bilərik. (<http://edf.az/archives.php>)

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə emal sənayesindəki iqtisadi fəaliyyət növlərinin innovasiya həcmində ciddi irəliləyiş yəni, 2007-ci ilə nisbətən 2012-ci ildə 35 dəfə artıma nail olunmuşdur. Yüksək artım tempi 2013 və 2017-ci il aralığında da qeydə alınmışdır. Belə ki, kəmiyyət etibarilə təxminən 30 faiz bənd müsbət dinamika müşahidə olunmuşdur. Önemli dəyişikliklərə uğramış və ya yeni tətbiq edilən məhsulun həcminə görə 2012-ci ildə kimya sənayesində 3049 min manatlıq məhsul qeydə alınmışdısa, 2017-ci ildə bu göstərici 44 faiz azalaraq 1705,1 min manat olmuşdur. Emal sənayesi təkmilləşdirilmiş məhsul həcminə görə ən yüksək göstəriciyə 3973 min manat olmaqla 2011-ci ildə çatmışdır. Lakin 2011-ci ildən sonra əsas da son 3 ildə kəskin azalmalar diqqət çəkir. Əslində inkişaf etmiş ölkələrdə bu göstərici bir xeyli fərqlənir. Belə ki, Yaponiya, Cənubi Koreya və s bu kimi digər ölkələrdə innovasiya məhsulunun istehsalı əhəmiyyətli mövqeyə malikdir. Bu isə öz növbəsində iqtisadi inkişafın əsas hərəkət verici qüvvəsi hesab olunur.

Qrafik 3: Yenilik səviyyələrinə və iqtisadi fəaliyyətin növlərinə görə innovasiya məhsulunun həcmi, 1000 manat

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

https://www.stat.gov.az/source/industry/az/019_1.xls

Davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmaq sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşmiş olmasını zəruri edir. Bu isə sahibkarlığa, xüsusi ilə də həm kiçik və həm də orta sahibkarlıq subyektlərinə (KOS-lara) göstərilən xidmətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsini və eləcə də keyfiyyət göstəricilərinin getdikcə artmasını ehtiva edir. KOS subyektləri üçün imkanların genişləndirilməsi, sahibkarların hüquqi təminatının təmin edilməsi, bir sözlə inkişafa optimal şərait yaradılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində publik hüquqi şəxs statuslu “Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi” yaradılmışdır. Başqa sözlə bu agentlik respublikamızda rəqabətə davamlı sahibkarlığın inkişafı üçün stimül verən, sahibkarlıq subyektlərinə mühüm xidmətlər göstərən və həmçinin dövlət orqanları ilə bu sferada xidmət edənlərin qarşılıqlı əlaqəsini formalaşdıran publik hüquqi şəxsdir. Sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsində innovasiyaların istiqamətləri sahəsində xarici praktika öyrənilərək tətbiq edilən mütərəqqi təcrübə yeni texnologiyaların, inşaf etmiş idarəetmə mexanizmlərinin

tətbiq edilməsinə, rəqabət yönümlü və eləcə də ixrac qabiliyyətli məhsul və xidmətlərin göstərilməsi nəzərdə tutulur. Onların nəinki dövlət qurumları ilə eləcə də xarici tərəfdaşlarla iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələrinin yaradılmasına kömək edən müvafiq təsisatlar formalaşır. Digər vacib bir məqam sahibkarlara dövlət tərəfindən göstərilən xidmətlərin elektronlaşmasıdır. Operativlik və şəffaflıq prinsiplərini özündə rəhbər tutan bütün xidmətlər sahibkarların məmnunluğunun əsas amilləridir. Bundan başqa, innovativ mühitin iştirakçılarının artırılmasına istiqamətlənmiş tədbirlər, sahibkarlıq subyektlərinin hüquq və mənafelərinin qorunması normativ qanuni bazanın təkmilləşməsinə aid təkliflər hazırlanması və s. qeyd edə bilərik. (<http://smb.gov.az/news>) Onu qeyd edə bilərik ki, yeni yaradılan bu agentlik Azərbaycanda mövcud olan kiçik və orta sahibkarlara innovativ mühitdə özünə layiqli yer tutmaları adından bir sıra mühim funksiyaları yerinə yetirməyə kömək etməlidir. Sahibkarlıq subyektlərində rəqabətqabiliyyətin artırılmasında innovasiyaların, yeni texnologiyaların tətbiqi ilə bərabər iqtisadi inkişafın dayanıqlılığı və sabitliyini təmin edilməsi də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Planlaşdırılan işlərin böyük bir qisminə önəmli prioritet məsələ innovasiya proqramının ərəşəyə gəlməsi üçün sahibkarlıq subyektinin resurs imkanlarının qiymətləndirilməsi sayılır. Çünki bu həm mövcud istehsal səviyyəsinin səmərəliliyini artırmaq, həm də onun təkmilləşdirilməsinə, yeni rəqabət qabiliyyətli məhsul və ya xidmət göstərilməsinə imkan verir. Bu cür fəaliyyət planının hazırlanması və reallaşdırılması bazar iqtisadi mühitində ölkəmizdəki əksər sahibkarlıq subyektlərinin zəruri və başlıca amilinə çevrilməkdədir. Sahibkarlıq subyektlərində innovasiyaların tətbiqinin əsas istiqamətlərindəki oxşar qanunauyğunluqlar və meyllər firmanın fəaliyyətinin mütləq şərti olmaqla bərabər həm də innovasiya tsikli üzrə fəaliyyətin kəmiyyət etibarilə əlçatanlığı və sürəti ilə müəyyən edilir. Ölkəmizdə innovativ və inkişaf etmiş texnologiyalara əsaslanan rəqabətqabiliyyətli istehsalın inkişafı üçün münbit şəraitin formalaşdırılmışdır. Məhz bu istiqamətdə sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətinin artırılması, qeyri-neft sektorunda mütərəqqi inkişafa nail olmaq məqsədilə sahibkarlara müəyyən güzəştlər tətbiq edilmişdir. Bu güzəştlər arasında əsas yeri qeyd etdiyimiz kimi dövlət

tərəfindən inkişafı zəruri olan sahibkarlıq subyektlərinin rəqabətliliyini artırmaq istiqamətində vergi güzəştləri tutur. İnnovasiyalardan istifadə istiqamətlərini stimullaşdıran qanunvericilik kimi Vergi Məcələsinin 113-cü maddəsni vurğulaya bilərik. (Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin Nəzəri və praktki izahatı 2019) Müvafiq maddəyə əsasən gəlirlər əldə etmək məqsədilə edilən elmi-tədqiqat, lahiyə-axtarış və təcrübi-konstruktor layihələrə çəkilmiş xərclər (əsas vasaitlərin alınması və qurulmasıyla bağlı xərclər, habelə kapital xarakterli xərclər istisna olmaqla) gəlirdən çıxılır. Bu isə öz növbəsində vergi ödəyicisi olan sahibkarlıq subyektinin vergi tutulan gəlirini azaldır və beləliklə innovasiya bazalı investisiya fəaliyyətini təşviq edir. Sözügedən güzəştlər innovativ mühitin inkişafının, innovativ biznesin işgüzar fəaliyyətinin stimullaşdırılmasını təmin edir. Beynəlxalq təcrübədə də bir sıra dünya ölkələrində də iqtisadi inkişafa nail olmaq, səmərəli innovasiya mühitinin reallaşması və sahibkarlıq sahəsində ədalətli mühitin formalaşdırılması və s bu cür məqsədlər üçün müxtəlif vergi güzəştləri nəzərdə tutulur. Hal-hazırda ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlıq subyektlərində rəqabətə davamlılığı artırmaq məqsədilə dövlət tərəfindən strateji siyasəti həyata keçirilir. Başqa sözlə respublikamızda həyata keçirilən iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, innovativ biznes mühitinin daha da səmərəli olması neft sektoru ilə birlikdə qeyri-neft iqtisadiyyatının inkişafına nail olunmaq ilə bağlı tədbirləri də əhatə edir.

2.3. Azərbaycanda innovasiyaların maliyyələşdirilməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

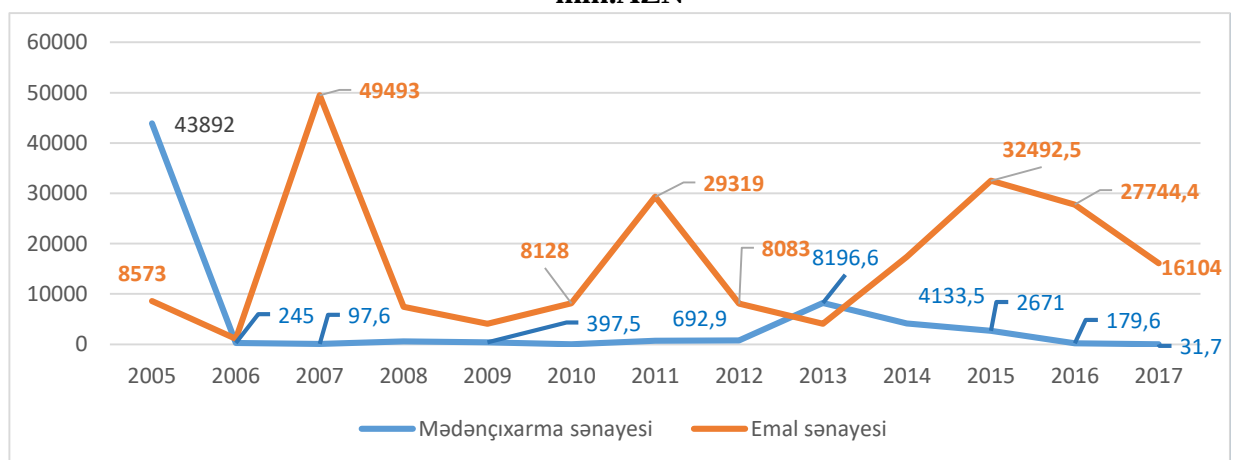
21 əsrin əvvəllərində respublikamızda həyata keçirilən güclü islahatların getdikcə dərin vüsət alması, cəmiyyətin sosial-iqtisadi cəhətdən daha da həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaratmışdır. Yaxşı investisiya mühitinin formalaşmasında vacib addımlar atılıb, dövlət maliyyə idarəçiliyi beynəlxalq meyarlara adekvat olmuşdur. Belə iqtisadi siyasətin sayəsində enerji təhlükəsizliyi təmin olunmuş, Azərbaycan beynəlxalq arenada etibarlı enerji ixracatçısına və regionda ən əhəmiyyətli tranzit mərkəzlərindən biri olmuşdur. Qeyri-neft

iqtisadiyatında çoxşaxəli iş yerlərinin açılması və istehsal və eləcə də komunal infrastrukturun geniş miqyasda inkişafı sözügedən dövrlərdə ümumilikdə ölkənin dinamik və davamlı inkişafının əsasını təşkil etmişdir. Son dövrlərdə təhsil sferasında əhəmiyyətli nailiyyətlərə nail olmaq da birbaşa ölkəmizin modernləşməsinə yönəlmiş iqtisadi siyasətlə əlaqəlidir. Bütün sahələrdə əldə olunan nailiyyətlər beynəlxalq reyting quruluşlarının (“Fitch Ratings”, “Moody’s”, “Standart & Poors (S&P)”) ölkə iqtisadiyyatına dair hər il yaxşılaşan qiymətlənmələrdə də əks olunmuşdur. Qeyd edək ki S&P beynəlxalq reyting agentliyi Azərbaycanın reytinginə yenidən baxaraq ölkənin xarici və yerli valyutadaa uzun və qısamüddətli kredit reytingini öz hesabatında “BB+/B” səviyyəsində müəyyən etmişdir. S&P aşağı neft qiymətləri şəraitində Azərbaycan üçün proqnozlaşdırır ki, iqtisadi göstəricilər stabil və orta kimi olacaqdır. Hesabatda qeyd edilən digər bir məsələ isə iqtisadi artımın 2019-2022-ci illərdə davam etməyi və xarici balansda müəyyən qədər kiçik də olsa profisit olacağı ilə bağlı proqnozlardır. Məhz bu ölkədə innovasiyaların maliyyələşdirilməsi baxımından da yaxşı xəbərdir. İxrac yönümlü model özündə rəqabət qabiliyyətliliyin yüksəldilməsi və artırılmasını nəzərdə tutur. Qeyri-neft iqtisadiyyatında optimal inkişafı ilə birlikdə, innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması və miqyasının genişləndirilməsi ölkəmizdə biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşmasına əlverişli zəmin yaradır. Qarşıda duran hədəflərə çatmaq üçün ölkənin bütün potensialından istifadə etmək, mövcud resurslardan səmərəli şəkildə istifadəyə şərait yaratmaq vacib amildir. Bu nöqteyi nəzərdən innovasiya infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, rəqabət üstünlükləri nəzərə alınmaqla bərabər elmi texniki tərəqqinin inkişafı istiqamətində etibarlı və təhlükəsizlik “elektron hökumət” xidmətlərinin tətbiqi müasir idarəetmənin formalaşmasının əsas istiqamətlərindən biri hesab olunur. İstənilən iqtisadi inkişaf təhsil və səhiyyədə keyfiyyətə nail olmağa, əhəlinin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və s. bu kimi prioritetlərin səmərəli maliyyələşdirilməsindən keçir. Bu sahədə görülmə işlərdən ən bariz nümunə isə sözsüz ki, ölkəmizdə Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin təsis edilməsidir. Bu Prezident İlham Əliyevin innovasiyalar məsələsinə

önəm verdiyini bir daha təsdiqləyir. Vətəndaşlara dövlət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətlərin müasir innovasiyaları tətbiq etməklə həm keyfiyyətli həm də rahat formada həyata keçirilməsi artıq günün tələbinə çevrilmişdir. Diqqət etmək lazımdır ki, bütün bunların həyata keçirilməsi dövlət idarəçiliyində innovasiyaların maliyyələşdirilməsinə böyük təkan verir. Belə yeni üfqlər innovativ mühitdə qarşıya qoyulan hədəflər sayəsində açılmışdır. Dövlət başçısı İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, innovativ mühitdə ölkəmiz son dövrlər ərzində ciddi uğurlara nail olmuşdur. Bu, həm business, həm zəka, həm də intellekt sahəsidir. Həmçinin innovasiya və şəffaflığa stimül verən, xidmət edən bir sahədir. Ona görə də biz innovasiyalardan istifadənin genişləndirilməsi üçün bu sahənin maliyyələşdirilməsinə diqqət etməliyik. Beləliklə, dinamik inkişaf mərhələsində olan Azərbaycanda çoxşaxəli və innovasiyayönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılması, şaxələndirilməsi, əhalinin rifahının beynəlxalq standartlara çatdırılması elmin, mədəniyyətin, başqa sözlə, ictimai həyatın bütün sahələrində yeni nailiyyətlərin əldə olunmasına imkanlar yaradır.

Ölkəmiz yeni iqtisadi modelə keçməklə iqtisadiyyatı islahatlar, innovasiyalar, texnologiyalar və qeyri-neft sektoru hesabına təmin edir. İnnovasiyaların tipləri üzrə sənayedə texnoloji innovasiyalara çəkilmiş xərcləri göstərən qrafikə əsaslanaraq bir sıra əsaslı göstəricilərə diqqət edək.

Qrafik 4: İnnovasiyaların tipləri üzrə sənayedə texnoloji innovasiyalara çəkilmiş xərclər, min.AZN

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi
https://www.stat.gov.az/source/industry/az/019_2.xls

Mədənçıxarma sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər ümumi sənayedə çəkilən xərclərin cəmi 0,2 faizini təşkil edir. Yerdə qalan böyük hissə isə emal sənayesinin payına düşür. Yuxarıdakı qrafikdən də aydın görünür ki, emal sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərdə 2005-ci ilə baxarkən 2017-ci ildə iki dəfəyə yaxın artım olmuşdur. Bunu da öz növbəsində emal sənayesinin əsas tərkib hissəsi olan məhsul innovasiyaları və proses innovasiyaları alt qruplarında olan dəyişikliklə izah etmək olar. Emal sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər özünün ən maksimumuna 49 493 min manat olmaqla 2007-ci ildə çatmışdır. Bu da həmin ili innovasiya tətbiqi üzrə digər illərdən fərqləndirir. Yeni iqtisadi modelə qədəm qoymuş ölkəmizdə müasir tendensiya davamlı olaraq izlənilir və tətbiq edilir. Buna misal olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22.02.2017-ci il tarixində “Rəqəmsal Ticarət Qovşağı kimi Azərbaycanın mövqeyinin güclənməsi və xarici ticarət əməliyyatlarının genişlənməsi ilə əlaqədar əlavə tədbirlər haqqında” Fərmanı ilə Rəqəmsal Ticarət Qovşağının yaradılmasını qeyd edə bilərik. Bu ölkədə innovasiyaalrın maliyyələşdirilməsi üçün yeni imkanlar yaradır. Bu ölkəmizin rəqəmsal ticarət qovşağı kimi mövqesinin artırılması məqsədi ilə yaradılmış olan elektron dövlət-özəl tərəfdaşlıq platformasıdır. Rəqəmsal Ticarət Qovşağının yaratdığı imkanlar aşağıdakılardır :

- Xarici investorlara görə həm Elektron həm də Mobil rezidentlik;
- Elektron və Mobilizə edilmiş imza Hüquqi şəxsin onlayn qeydiyyatı;
- Hüquqi şəxsin onlayn qeydiyyatı;
- Elektron Ödəniş və elektron Sənəd göndərmək imkanı;
- Qarşılıqlı olaraq imzaların tanınması və eyni zamanda validasiyası.

Elektron və Mobil rezidentlik qeyri-rezidentlərə verilən rəqəmsal və mobil identifikasiyadır. Dünyanın müxtəlif yerlərindən biznesmenlər ölkəmizdə iş qurmaqla yaanşı, idarəçiliklə məşğul ola bir sözlə Rəqəmsal Ticarət Qovşağının təklif etdiyi sərhədlərarası elektron xidmətlərdən yararlanı bilər. Azərbaycan dünyada Estonyadan sonra elektron rezidentlik təklif edən ikinci və mobil rezidentlik təklif etmiş birinci ölkə hesab olunur. Rəqəmsal ticarət qovşağı dünyada

birinci dəfə İngiltərədə, sonra Azərbaycanda, daha sonralar isə Malaziyada, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində və Taylandda yaradılmışdır.

Innovasiyaların maliyyələşdirilməsi digər fərqli bir istiqamətdə yəni kosmik sənayedə də öz əksini tapmışdır. Azərbaycanda kosmik sənayenin inkişafı nəticəsində telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxardılmasını da əlavə etmək olar. Xüsusilə vurğulamaq yerinə düşər ki, bu cür mürəkkəb sənayenin yaradılması ölkəmizdə iqtisadiyyatın şaxələnməsi baxımından sənayenin inkişafına stimül verməklə ölkənin ümumilikdə iqtisadiyyatının müasir dünya ilə integrasiyasını sürətləndirmiş olur. Qeyd etmək lazımdır ki, “Azərbaycanda kosmik sənayenin yaranması və telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxardılması haqqında” ölkə Prezidentinin fərmanı, o cümlədən, kosmik sənayenin təşkili və tərəqqisi üzrə Dövlət proqramının təsdiqlənməsi ölkədə kosmik sahənin inkişafında mühüm rol oynamışdır. İqtisadiyyatda kosmik tipli sənayenin yaradılması və həmçinin digər çox məqsədli peyklərin orbitə çıxardılması birinci növbədə informasiya mübadiləsində informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması və eyni zamanda nəticə etibarı ilə innovasiya potensialı iqtisadiyyatın yaranması istiqamətində görülən işlər sırasında öz xüsusi və strateji labüdlüyü ilə seçilir. Azərbaycanın birinci peyki olan “Azerspace-1” peyki fevralın 7-si 2013-cü ildə orbitə buraxılmışdır. Bununla kifayətlənməyərək orbitə çıxardılan digər bir tək cə peykimiz “Azerspace 2” ölkə büdcəsinə əlavə 400 milyon dollar gətirəcək.

Üç peykimizin orbitə çıxarılması AR-nın yer üzündə imicinin daha da inkişaf etməsi, kosmik sənaye sektorunda dövlətlərarası əməkdaşlığın möhkəmlənməsi, informasiya təhlükəsizliyi nöqtəyi-nəzərindən vacib əhəmiyyətə sahibdir. (<http://www.aztv.az/readnews.php?lang=az&id=33630>) Bununla yanaşı, AR-nın kosmik sənayedə qazandığı uğurlar həm də qeyri-neft sahəsinin tərəqqisi deməkdir. AR-nın müdafiə və hərbi imkanlarının artırılması işində xüsusi rola malikdir. Ümumilikdə isə AR-da müşahidə xidmətləri sektorunda xüsusi dövlət proqramı tərtib edilir ki, bu proqram da 2019-cu il və 2022-ci illəri əhatə edəcək. Bununla əlaqədar işlər bitmək üzrədir. Vahid məqsəd isə müasir çağırışlara və müasir

təşəbbüslərə cavab olaraq qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsindən və rəqabətqabiliyyətliliyin formalaşdırılmasından ibarətdir.

Müasir dövrdə ölkənin innovasiya fəaliyyətinin ölçülməsi məqsədi ilə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (İƏİT) üzv olan ölkələrdə inkişaf edən və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə Innovasiya İcmal Tədqiqatı (İİT) həyata keçirilir. Ümumiyyətlə, hər bir ölkədə tətbiq olunan tədqiqatlar eyni struktura və innovasiya ilə əlaqədar oxşar suallara malikdir. Məlumat üçün qeyd edilməlidir ki, İİT-ə müvafiq olaraq tətbiq olunacaq qiymətləndirmə Oslo Təlimatına (2005) əsaslanır və həm ümumi ölkə iqtisadiyyatının innovasiya fəaliyyətinin və həm də ölkə iqtisadiyyatında fəaliyyət göstərən müxtəlif sahələrin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə istifadə edilə bilər. Bugün ölkəmiz inkişaf etməkdə olan ölkələrin sırasında qərarlaşır, ancaq, global iqtisadiyyata uyğunlaşma çərçivəsində inkişafın dayanıqlı olması üçün elmi potensialdan da səmərəli istifadəni tələb edir. Çünki, elmin inkişafı sayəsində iqtisadiyyatın istehsal potensialı artır, xammaldan istifadə edilmə dərəcəsini azaldaraq başqa sözlə ümumi milli məhsulun strukturu dəyişməsinə əlverişli imkan yaradır. Ölkə Prezidentinin 2016-cı il sentyabr 20-si tarixində Sərəncamla təsdiq olunmuş Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin inkişafına aid Milli Strategiyanın həyata keçməsi ilə bağlı 2016-2020-ci illər ərzində nəzərdə tutulan Dövlət Proqramında qarşıya qoyulan hədəflərdən önəmlisi də rəqəmsal mühitdə əqli mülkiyyətin, həmçinin müəlliflərin hüquqlarının təmin edilməsi ilə əlaqəli problemlərin həlli önəmli məsələlərdən hesab olunur. Ölkəmiz yeni iqtisadi innovasiyalı inkişafa qədəm qoyaraq "Made in Azerbaijan" brendini tanınmasına çalışır. Qısa müddət ərzində böhranlı vəziyyətdən çıxmışdır və təsadüfi deyildir ki, 2018-ci ildə Davos İqtisadi Forumunun rəqabətqabiliyyətlik indeksinə görə 35-ci yerdə mövqe tutmuşdur. Odur ki, müasir şəraitdə innovasiya yönümlü inkişafın prioriteti elm və texnologiyanın kommersiyalaşması, yəni, innovasiyaların bazar mühitinə çıxardılması və istehlakçıya çatdırılmasıdır. Başqa sözlə, misal olaraq "elmi-tədqiqat işlərinin sayəsində edilən hər hansı müxtəlif fəaliyyət, habelə əqli mülkiyyət hüququnun istifadə edilməsindən yaranmış royalti, özəl müştərilər ilə arada bağlanmış tədqiqat kontrakt və müqavilələri və s. nəzərdə

tutulur. Digər beynəlxalq bir indeks isə “Qlobal İnnovasiya İndeksi”dir. Bu indeks üzrə də Azərbaycan 2016-cı ildə 85-cı yerdə olduğu halda, 2017-ci ildə isə 82-cı yerdə qərarlaşmışdır. Qlobal İnnovasiya İndeksində Azərbaycanın mövqeyi ilə əlaqəli bəzi ziddiyyətli məqamları, həmin hesabatdan irəli çıxan uygunsuzluqları bir qırağa qoysaq, aydındır ki, bizim istifadə etməli böyük potensialımız vardır. Kreativ iqtisadiyyatın inkişafdakı rolu böyükdür. İnnovasiyaların maliyyələşməsi kreativ iqtisadiyyatının payının dayanıqlı formada artmasına səbəb olmuşdur. Keçid iqtisadiyyatı dövrünü yaşayan ölkələrdə də elm və innovasiyalar sahəsində dövlət siyasətinin formalaşması birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəmiz də öz növbəsində “bilik istehsal edən” ölkələrin arasında özünə məxsus yerini layiqli bir şəkildə tutur. Ölkə Prezidenti İlham Əliyev bu məsələ ilə əlaqədar çıxışlarında vurğulamışdır ki, “qara qızıl”ın insan kapitalna çevrilməsi Azərbaycanda real vəziyyətdir. Buna görə məhz təsadüf deyildir ki, qeyri-neft iqtisadiyyatının inkişafında önəmli rol oynayan və innovasiyalı fəaliyyətə dəstək olan dövlət milli iqtisadiyyatın modern relslər üstündə irəliləməsi prizmasında yeni strateji istiqamət və hədəflər müəyyənləşdirmişdir.

III FƏSİL. İNNOVASIYALARIN TƏTBİQİ VASİTƏSİLƏ RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİN ARTIRILMASI YOLLARI

3.1. İnnovasiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması mexanizminə sistemli yanaşma

İnnovativ mühitdə effektiv hesab edilə biləcək layihələrin seçilməsində və onların reallaşdırılmasında dövlət tərəfindən göstərilən stimullaşdırıcı tədbirlər mühüm rol oynayır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bəzi kiçik müəssisələr dövlət dəstəyindən kənar qaldığı zaman onlar rəqabətdə iri və orta təsərrüfat subyektlərinə uduzurlar. Bu nöqtəyi nəzərdən müəssisələr üçün effektiv innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsi vacibdir belə ki, yeniliklərin reallaşdırılması prosesində gələcəkdə yarana biləcək potensial səmərə və mənfəətin ölçüsü müəyyən olunur. Lakin tətbiq edilən innovativ layihələr bəzən öz nəticələrini dərhal verməyə də bilir. Bu cür hallarda iqtisadi bazarın konservativ iştirakçıları üçün layihələrin reallaşmasından sonra aşkara çıxarılan effektivlik bir o qədər də cəlbədicə görünmür. Layihələrin əsl real nəticələrinin zamanında görülməməsinin başlıca səbəbi isə düzgün olmayan idarəetmə qərarlarıdır. Burada digər məsələ iqtisadi mühitin strukturudur ki, bu da mülkiyyət formalarına görə bir-birindən fərqlənən müxtəlif təşkilati hüquqi formaya malik olmaqla iqtisadi subyektlər arasında texnologiya mübadiləsinə özündə əks etdirir. Effektiv innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsinin stimullaşdırılması baxımından aşağıdakı bir neçə əsas istiqamətlərdə işlər görülür :

- dövlət dəstəyinin göstərilməsi ilə əlaqədar vençur kapitalına sahib kiçik həcmli innovativ müəssisələrə dair tədbirlərin həyata keçirilməsi,
- dövlət tərəfindən özəl sektora texnologiya mübadiləsi şərtlərinin dəqiqləşdirilməsi,
- innovasiya fəaliyyəti sahəsində normativ hüquqi tənzimlənmənin əsaslarının müəyyən olunması.(İnnovasiya fəaliyyəti haqqında bir sıra stimullaşdırıcı mexanizmlər. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2017)

Innovasiya projektlərinin həyata keçirilməsinin stimullaşdırılması, onun məqsəd və üsulları, həyata keçirilmə müddətləri hər şeydən əvvəl ayrı-ayrı subyektlərin resursa əlçatanlığı ilə təyin edilməlidir. Bu isə öz növbəsində digər tərəfdən bütövlükdə cəmiyyətin resurs imkanları ilə də xarakterizə olunur. Innovasiya layihələrinin stimullaşdırılması prosesində bazar iştirakçıları tərəfindən müəyyən olunan məqsəd və üsulların məcmusu innovasiya siyasətini müəyyən edir. Müxtəlif növ innovativ layihələrin ümumi iqtisadi vəziyyəti ilə yanaşı həm də özünə məxsus spesifik xüsusiyyətləri ilə əlaqədar olaraq iqtisadi subyektlər ortamüddətli dövrdə hədəflərini müəyyən etməli və növbəti mərhələdə isə gözlənilən potensial nəticəni təmin etməlidir. İdarəetmə iyerarxiyasının bütün pillələrində innovasiya inkişafının stimullaşdırılması təşkilati xarakter nəzərə alınmaqla və orada həyata keçirilən tədbirlər arasında qarşılıqlı əlaqələndirilmənin təmin olunması zamanı əldə olunur. Belə bir şəraitin yaradılması innovativ fəaliyyətin əlverişli bir şəkildə həyata keçirilməsini özündə ehtiva edir. Effektivlik dərəcəsinin müqayisə oluna bilməsi üçün bir neçə amil nəzərə alınmalıdır. Lakin məqbul hesab olunan odur ki, effektivlik dərəcəsi xalis mənfəətin miqdarı ilə əlaqələndirilib müəyyən olunsun. Innovasiya layihələrinin maliyyə təminatının məqsədəuyğunluğu onun iqtisadi effektivliyinə birbaşa təsir göstərən amildir. Effektivlik dərəcəsi adətən innovativ məhsulun realizasiyası zamanı müəssisənin real gəlirləri və müəssisənin öz istehsalında innovasiyanın reallaşdırılmasından ala biləcəyi potensial gəlirlərin arasında yaranan fərqi müəyyən etmək və onun müqayisəsi yolu ilə müəyyən olunur. Təbii ki, belə müqayisə cəmiyyət xarakterli olmaqla, bazarda konyunktur dəyişikliklər şəraitində periodik xarakter daşıyır. Müvafiq dövlət orqanlarının qarşısına qoyduğu əsas vəzifələrdən biri də innovasiya layihələrinin stimullaşdırılması üçün əlverişli bazar şəraitin yaradılmasıdır. Dövlətin innovasiya siyasəti innovasiya prosesində iştirak edən bütün subyektlərin maraqlarının qorunması fonunda cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasına uyğun müəyyən edilən məqsədyönlülüklə yanaşı beynəlxalq miqyasda rəqabət qabiliyyətlik səviyyəsinin yüksəldilməsinə zəmin yaratmalıdır. İqtisadi ədəbiyyatlarda innovativ bazalı layihələrin reallaşmasının stimullaşdırılması

üzrə dövlətin dəstəyinin prioritet istiqamətlərinə misal olaraq aşağıdakıları göstərə bilərik (Əzizova G.A ., 2012s.) :

- elmi və texniki nailiyyətlərin mənimsənilməsi,
- məhsul və ya xidmətin rəqabətliyinin artmasına zəmin yaradan innovasiya aktivliyinin artırılmasına kömək edilməsi;
- yeni texnologiyanın fundamentini təşkil edən inovasiyaya dəstək,
- i innovasiya lahiyələrinin stimullaşması ilə dövlət siyasətinin integrasiyası.

İnkişaf etmiş ölkələrin praktikasını onu göstərir ki, beynəlxalq rəqabət mühitində iqtisadiyyatın davamlı inkişafı istehsalatda yeni texnologiyaların əsaslı tətbiqi ilə şərtləndirilir. Ölkələri innovasiya cəhətdən qruplaşdırsaq formalaşmış ümumi cəhətlərdə bunu da qeyd etmək olar. Bu isə öz növbəsində innovasiyaların stimullaşdırılmasına dəstək olan dayanıqlı hüquqi bazanı özündə ehtiva edir.

Layihələrin stimullaşdırılmasına innovasiya inkişafı əsasında vergitutmanın beynəlxalq təcrübə mexanizmləri vasitəsilə dəstəkləyici vergi sisteminin formalaşması sayəsində nail olunur. Vurğulamaq lazımdır ki, belə bir şəraitdə investisiya cəlbəediciliyinə sahib sektorlar güclü inkişaf tempi göstərəcəkdir. İnvestisiya cəhətdən o qədər də cəlbəedici hesab edilməyən riskli yüksək texnologiyalara malik sahələr potensial olaraq kifayət qədər investisiya almadıqlarına görə gələcək inkişaf üçün zəruri maliyyə əsaslı hesab olunmur. Belə ki, effektiv layihələrinin stimullaşdırılması sistem olaraq iqtisadiyyatda dövlətin əsas hesab etdiyi bir neçə vacib məsələnin həllinə kömək etməlidir.(Şükürov N.S “İnnovasiya prosesinin reallaşmasında dövlət siyasəti”, Bakı, 2007) Bu da ondan qaynaqlanır ki, innovasiya tətbiqinin inkişafı dünya bazarına çıxış perspektivlərin nəzərə alınması ilə əlaqədardır. İnnovasiya yaradıcılığı nəticə etibarilə iqtisadiyyatda yüksək texnoloji yeniliyin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənməlidir. Başqa sözlə, iqtisadi sahələr üzrə layihələrin optimallaşdırılmasına sistemli yanaşma tələb olunur. Elmi-texniki inkişafın fərqli fazaları səviyyəsində əmtəə və xidmətlərin rəqabətqabiliyyətliliyi və rentabelliyyətinin dəyişməsinin kəskin dalğalanmalara məruz qalması innovasiyalar üçün məqbul sayılır. Sahibkarlar bazara daha keyfiyyətli məhsullar çıxarmaq və daha az

məsrəflərlə məhsul istehsalına nail olmaq üçün elmi yenilikləri, yeni texnologiyaları xərclərin ilk artımına baxmayaraq, səmərəli şəkildə bölüşdürə bilsə kəskin dalğalanmalardan bir qədər sığortalanmış olur. Əksinə yeni layihələr reallaşdırmayan sahibkarlar rəqabətqabiliyyətliliyini itirərək, iflas olmaqla qarşı-qarşıya qalırlar. Sözügedən layihələrin stimullaşdırılması və effektiv olması üçün normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi, nəticəəsaslı büdcəyə keçidin mümkünlüyü, dövlət büdcəsi xərclərinin prioritet istiqamətlərdə xərclənməsi, elmi texniki kompleksin strukturunun islahatlaşdırılması əsas götürülür. İnnovasiya bazarında təkliflərin kəmiyyət və keyfiyyət etibarilə artması rəqabət amilini daha qabarıq edir. Bunun üçün də bazar konyukturasında müəssisələr innovativ layihənin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə onu təsərrüfat subyektinin strateji məqsədləri ilə əlaqələndirilməlidir. Strateji məqsədlərə əsaslanan innovasiya fəaliyyətinə sistemli şəkildə yanaşmaq lazımdır. Müəssisə üçün strateji qərarların qəbul olunması prosesində elmi-texniki tərəqqinin inkişafı aktual istiqamət sayılır. Bir qayda olaraq strategiya üzrə fəaliyyətin göstərilməsi təsərrüfat subyektinin fəaliyyətində dəyişikliklərə, yəni, yeni məhsul və ya xidmətlərin bazara çıxarılmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, yeni texnologiyaların mənimsənilməsi mərhələsini sürətləndirmək olar. Müasir dövrdə innovasiya layihələri müəssisənin prioritet strateji hədəflərinə uyğun müəyyən edilir. Belə olmadığı halda isə müəssisənin fəaliyyətini bazarın inkişafı ilə effektiv və məqsədyönlü hesab etmək olmaz. Xarici bazar şəraitində məhsul və xidmətin rəqabətliyinin artırılması fonunda bütün amillərin vaxtı-vaxtında uçuotu layihələr üzrə effektivliyin əldə olunmasına əsaslanır. Son dövrlərdə ölkəmizdə elmi-tədqiqatlarda və texniki işlərdə səmərəlik artmışdır. Bu zaman maliyyələşmə baxımından elmi-texniki tərəqqi üzrə dövlət xərclərinin perspektivli tətbiqi öz növbəsində layihələrin fundamental tədqiqatları ilə əlaqədar hesab olunur. Ümumilikdə, mikro səviyyədə innovasiya layihələrinin həyata keçirilməsinin stimullaşdırılmasını fəal edən innovativ mexanizmlərin sistemini 5 qrupda aşağıdakı kimi göstərmək olar: 1. İşlənmə və tətbiqetmə mexanizmləri,

2. Texnoloji transfert mexanizmləri,
3. Maliyyələşdirmə mexanizmləri,

4. İntellektual mülkiyyətin müdafiəsi mexanizmləri.

5. Təşkilati mexanizmlər.

Həmin mexanizmlərin müəyyən ardıcılıqla hərəkəti eləcə də öz aralarında qarşılıqlı əlaqəsi vardır. Belə ki, innovasiya lahiyələrinin formalaşdırılmasının stimullaşdırılması proseseduru aşağıdakı tələblərə cavab verilməlidir:

- innovasiya retrospektiv praktikaya əsaslanmalıdır,
- innovasiya zamana görə məqsədyönlü olmaqla bərabər, konkret sahədə əhəmiyyət daşımalıdır,
- innovative məhsul və xidmət konkret tələbata yönəldilməlidir,
- innovasiya fürsət və imkanları,
- innovasiya imkanları bazar iştirakçıları üçün innovasiyanın rolunun və əhəmiyyətinin müəyyən edilməsinə adekvat olmalı,
- məhsulun istehsalında müəyyənləşdirici faktor kimi istehlakçının innovasiyaya göstərdiyi reaksiyası olmalıdır

Bazar iqtisadiyyatında innovativ lahiyələrin formalaşmasında optimallıq mexanizminin təkmilləşdirilməsində bazar münasibətlərinin bütün iştirakçılarının idarəetmə qərarlarının verərkən maksimum dərəcə səmərəliləşdirilməsi optimal fəaliyyətin təminatıdır. Layihələrin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması üzrə mövcud neqativ meyillərin aradan qaldırılması və strateji məqsədlərin optimal həllinə görə vacib stimulyaradılması imkanları dəyərləndirilməlidir. Nəticə etibarı ilə innovasiya potensialı ümumilikdə makroiqtisadi səviyyədə mühüm rəqabət imkanları yaradır. Bu da öz növbəsində makroiqtisadiyyatın genişlənməsinə neqativ təsir edir. Makrosəviyyədə dövlət tənzimlənməsi üç əsas vəzifəni həyata keçirir:

- innovasiya yönümlü inkişaf strategiyasını formalaşdırılır,
- iqtisadi baxımdan optimal innovasiya mühiti yaradır,
- proqram əsaslı büdcəni həyata keçirərək innovasiya proqramlarını icra edir.

Regional səviyyədə isə özünəməxsus vəzifələr müxtəlif regionların xarakteristikaları nəzərə alınmaqla həll olunur. Makro və eləcə də regional səviyyədə innovativ prosedurların firma səviyyəsinə intensiv yol almasıa görə məqsədəuyğun şərait yaradır. İnnovasiya lahiyələrinin yaradılmasının stimullaşması

mexanizminin təkmilləşməsi prosesində ümumilikdə ölkənin inkişaf etmiş sahələrində indiyə qədər formalaşmış potensial deyil, həmçinin bazar iqtisadi münasibətləri şəraitində subyektlərin gələcək səmərəli inkişafı üçün reallaşdırılan şəraiti də nəzərə almaq lazımdır.

3.2.İnnovasiyaların idarə olunmasında iqtisadi səmərəliliyin artırılmasının hüquqi təminatı

Mövcud institusional-hüquqi normalara uyğunluq çərçivəsində innovasiya prosedurunun bütün mərhələ və mexanizmlərində səmərəliliyə nail olmaq vacib və önəmli məsələ hesab olunur. Struktur müxtəlifliyi baxımından innovasiya bazarında mülkiyyət formaları üzrə ayrı-ayrı təşkilati hüquqi formaya sahib olan iqtisadi subyektlər qarşılıqlı əlaqədə olaraq elmi texniki-tərəqqi mübadiləsi zəncirini formalaşdırırlar. Bu da öz növbəsində innovativ layihələrin həyata keçirilməsi zamanı fəaliyyəti stimullaşdırmaq üçün dövlət tənzimlənməsinin bir sıra müxtəlif istiqamətlərini əvvəlcədən müəyyən etməyə imkan verir. Bunlara misal olaraq vençur kapitalına sahib lakin eyni zamanda innovativ fəaliyyətin az təşəkkül tapdığı müəssisə və təşkilatlara dövlət dəstəyi fonunda keçirilən layihələr, dövlətdən özəl sektorra bilavasitə və ya dolaylı yol ilə texnologiya inteqrasiyanın şərtləri və eyni zamanda başlıca olaraq da innovativ fəaliyyətin normativ hüquqi tənzimlənməsini göstərə bilərik. Layihələrin stimullaşdırılmasının məqsədləri və onları həyata keçirmənin metod və üsulları, forma və müddətləri iqtisadi subyektlərin və ümumilikdə ictimaiyyətin resurs əlçatanlığı ilə müəyyən edilməlidir. İnnovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının ən əhəmiyyətli istiqamətləri kimi normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, dövlət büdcəsi vəsaitləri hesabına xərclərin prioritetləşməsi, onların yenidən bölünməsi eləcə də büdcədən kənar fondların və özəl kapitalizasiyanın cəlbi, digər tərəfdən isə dövlət elmi müəssisələrin şəbəkəsinin strukturasının islahatlaşdırılması əsas hesab olunur (Əliyev İ.İ. Heydər Əliyev yolu: Azərbaycan inkişafının yeni mərhələsində, Bakı, Azərbaycan, 2007) Bazar münasibətləri daxilində stimullaşdırılma mexanizmlərinin təkmil hala gətirilməsi mərhələsində vacib hesab olunan amil yalnız idarəetmədə verilən qərarların

effektivliyi deyil, həmçinin bazardakı bütün iştirakçı subyektlərin fəaliyyəti üçün hüquqi təminatdır. Təsərrüfat subyektlərinin inkişafı zamanı normativ-hüquqi tənzimlənmə cəhətləri hazırda onları müəyyən dərəcədə yavaşladır və onların şaxələnməsinə kömək edir. Nəticə etibarilə makroiqtisadi səviyyədə zəif innovasiya potensialı bütövlükdə zəruri rəqabət üstünlüklərini formalaşdırmağa imkan

Mülki məcəlləyə istinad edərək deyə bilərik ki, kommersiya təşkilatları müəyyən təşkilati-hüquqi formalarda yaradıla və fəaliyyət göstərə bilirlər. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2012. Bakı, 2012, <http://www.stat.gov.az> s.196). Biznesin tərəqqi sahəsinin dəyişilməsi meyili, ətraf mühitin transformasiya olunmasının müasir texnologiyanın istifadə edilməsi sahəsində idarəetmə qərarlarının verilməsi üsullarının tərəqqisinə etdiyi təsir öyrənilməlidir. Edilən təhlil sayəsində üzə çıxarılmış meyil modern təsərrüfatçılıq sahəsində müəssisənin innovasiyalı tərəqqi metodologiyasının yaranması üçün konseptual əsasların təyin olunmasına yardım edə bilər.

İntellektual mülkiyyətin təmin edilməsi aidiyyəti üzrə hüquqi normaların yaranması, standartlaşdırılma siyasəti, geniş informasiya mübadiləsi yolu ilə inzibati yolla tənzimləmə aparılma praktikasına mövcuddur. Ona görə ki, innovasiya imkanlarına maliyyə-iqtisadi və intellektual resursların, habelə təşkilati-idarəetmə, maddi-texniki amillərlə yanaşı normativ-hüquqi amillərin də məcmusu daxildir. Normativ-hüquqi nöqteyi nəzərdən dövlət dəstəyi də öz növbəsində vacib rol oynayır. Belə ki, dəstək tədbirləri çərçivəsində güzəştli vergi qoyma sisteminin, maliyələşdirmədəki kredit və eləcə də digər iqtisadi subyektlərin hüquqlarının genişlənməsi və s. əhatə edən konsepsiya ortaya qoyulur. Vergi sisteminin liberal olması üçün prioritet tədbirlərdən biri də vergiyə cəlb edilmə prosedurunun daha sadələşdirilməsidir. Bu da Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafının və reallaşdırılan iqtisadi islahatların strategiyasının hüquqi təminatı məsələlərinin fundamental bazasının olmasını zəruri edir. Ölkəmizdə sahibkarlara dəstəyin artırılması məqsəd ilə biznes mühitində qanunvericiliyin mövcud bazasının təkmilləşdirilməsi, həm yerli və eləcə də xaricdən investisiya cəlbini həyata keçirməklə yüksək keyfiyyətli, rəqabətə davamlı məhsul və xidmətlərin istehsalı

ölkə Prezidentinin müəyyən elədiyi iqtisadi cəhətdən inkişaf strategyasının prioritetlərindən hesab olunur. Bugün ölkə üzrə üzrə əsas hədəf iqtisadiyyatın milli amilinin rəqabətinin artırılması və dünya iqtisadi sisteminə effektiv integrasiya qeyri-neft sektorunun əsasında ölkədə inkişafın dayanıqlılığının təmin edilməsidir. Ölkəmizin regionları üzrə 2014 və 2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı təmin edən Dövlət Proqramın icrası dünyada global-maliyyə böhranının izləri qaldığı dövrə baxmayaraq yerinə yetirilmişdir. Başqa sözlə, ötən üç ildə proqram çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər ölkənin dayanıqlı inkişaf və tərəqqisi üçün etibarlı zəmin formalaşdırıb. Onu da qeyd edək ki, regionların inkişafına xidmət edən ilk regional proqram 2004-cü ildə fevralın 11-də qəbul edilmişdir. Həmin dövlət proqramının uğurlu icrası regionların inkişafında yeni mərhələnin yaranmasına səbəb olmuşdur. Daha sonra 2009-2013-cü illəri əhatə edən Dövlət Proqramı təsdiq edildi. İkinci Dövlət Proqramının uğurlu icrası sayəsində makroiqtisadi vəziyyətin artımına nail olundu.

2004-cü ildə birinci proqramın qəbul edilməsi tarixi hadisə olmaqla bərabər regionların inkişafı, ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyası istiqamətində atılan ən vacib addımlardan hesab olunur. Proqramların icrası zamanı meydana çıxan bir sıra obyektiv çətinliklərə baxmayaraq, dövlət proqramlarından irəli gələn vəzifələrin və qarşıya qoyulan tapşırıqların icrası üçün hesabat dövründə regionların inkişafına 4 milyard manat vəsait yönəldilib.(R.Mehdiyev “Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti”. Azərbaycan qəzeti, 2011-ci il, №201) Eyni zamanda, şəhər və rayonların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi və bəzi mühüm layihələrin icrası məqsədilə imzalanmış 67 sərəncamla 261 milyon manat vəsait ayrılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında reallaşdırılan iqtisadi islahatların hüquqi təminatının əsasında ilk növbədə Respublikamızın Konstitusiyası, Mülki Məcəllə və bunların əsasında qəbul edilmiş digər bir sıra qanunvericilik aktları dayanır. Təbii ki, bu qanunların ən alisi AR-nın Konstitusiyası hesab olunur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 1995-ci ilin 12 noyabr tarixində qəbul edilmişdir. Digər bütün normativ-hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının

maddələrində əks olunmuş müddəalarla bağlıdır və həmin qanunlar AR-nın iqtisadi müstəqilliyi haqqında” Konstitusiya Qanunu 25 may 1991-ci ildə qəbul edilmiş və ölkəmizin iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsinin tənzimlənməsində vacib rola malikdir. Sənəddə vurğulanır ki, AR-nın iqtisadi müstəqilliyi ondan ibarətdir ki, müstəqil surətdə xalq təsərrüfatının istiqamətləri müəyyənləşdirilir, maliyyə-büdcə, pul-kredit, qiymət, investisiya siyasəti, elmitexniki və xarici iqtisadi siyasət həyata keçirilir, əhali üçün sosial təminatlar yaradılır. Göründüyü kimi Respublikanın iqtisadi müstəqilliyinin əsası dövlətin öz iqtisadi funksiyalarını sərbəst şəkildə həyata keçirə bilməsi ilə bağlıdır. Bununla yanaşı iqtisadiyyatın tənzimlənməsi sahəsində dövlətin aşağıdakı bir sıra funksiyalarını da göstərmək olar:

- İqtisadi potensialdan istifadənin ən səmərəli üsullarını müəyyənləşdirmək, xalq təsərrüfatının struktur dəyişmələrinə kömək etmək,
- əsas bazar strukturlarını yaratmaq, intellektual mülkiyyət münasibətlərini tənzimləmək,
- Ölkədaxili gəlirdən istifadə proporsiyalarını təyin etmək, iqtisadi və sosial inkişaf proqramlarını hazırlamaq və onların həyata keçirilməsinə kömək etmək, müxtəlif sektorların tərəqqisi üçün ayrıca kapitallar yaratmaq,
- Lazım olduqda lisenziyalar vermək və mal gətirilməsi, aparılması hədlərini müəyyən etmək yolu ilə ölkənin hüquqi şəxslərinin və vətəndaşlarının digər dövlətlərlə qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləmək,
- AR-nın əmək vəsaitlərindən faydalı istifadə edilməsini, sağlam və təhlükəsiz əmək sahəsi ərsəyə gətirilməsini təmin etmək.

Yuxarıdakı funksiyaların fəaliyyətləri üzrə görülməli olan tədbirlərin istiqamətlərinə baxdıqda görürük ki, onların əksəriyyəti sosial yönümlüdür. Bu bir daha tənzimlənen sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı yolunun seçildiyini göstərir. Ölkədə iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin həddlərinin müəyyənləşdirilməsi və hüquqi əsasının formalaşdırılmasında “Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyinin əsasları haqqında” Konstitusiya aktı baza rolunu oynayır. Həmin aktın “İqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi” adlı III bölməsi bütövlükdə yeni iqtisadi sistemin formalaşdırılması şəraitində dövlətin

iqtisadiyyatda yeri və funksiyalarını müəyyən edir. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlətin qarşıya qoyduğu məqsədlərə müvafiq olaraq maksimum səmərəli tənzimləməni həyata keçirilməsi dövlətin hüquqyaratma fəaliyyəti ilə birbaşa əlaqədardır. Məhz bu səbəbdən də dövlətin hüquqyaratma fəaliyyətinin daha təkmil olması məqsədəuyğundur, yəni normativ-hüquqi aktlar elə yaradılmalıdır ki, bu zəmində münasibətləri tənzimləyərkən və eləcə də iqtisadi islahatların reallaşdırılmasında mövcud konstitusion prinsiplərə əməl olunsun, hüquqda və ya qanunda boşluqlar olmasın, yaradılmış aktlar ziddiyyət təşkil etməsin. Bu qanunlar sahə eləcədə və ərazi mülkiyyəti üzrə münasibətləri, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan iqtisadi münasibətlərin idarə olunmasını, əhalinin sosial müdafiəsinin təminatını, maliyyə və sığorta, ucot və statistika fəaliyyətini, vergi sistemini beynəlxalq iqtisadi əlaqələri və s. tənzimləyən qanunlardır. Bunlarla yanaşı, dövlət idarəetməsi, yerli özünüidarəetmənin təşəkkülü ilə əlaqəli bir sıra qanun, sərəncam və fərmanlar qəbul olunub. Ölkəmizdə gedən iqtisadi inkişafın sürətlənməsi həyata keçirilən iqtisadi islahatların hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi ilə sıx əlaqəlidir. Müasir dövrdə ölkədə dayanıqlı inkişafın istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, effektiv istifadə edilmə dərəcəsi ilə və mövcud imkanların dəyərdirilməsilə bağlıdır. Ölkəmizdə müəssisələrin uzun müddətli dövrdə prioritet məqsədlərinin mövcud şəraitə adekvat olması səmərəli inkişaf konsepsiyası ilə birlikdə işlənib hazırlanmanı tələb edir.

Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, biznes mühiti üçün optimal şəraitin yaranması və əsas da rəqabətqabiliyyətliyin artırılması məqsədilə vergi məcəlləsinə çox önəmli dəyişikliklər edilmiş, 2019-cu ilin 1 yanvar tarixindən qüvvəyə minmişdir. Vergi Məcəlləsinə edilmiş dəyişiklikləri bir neçə mühüm istiqamət üzrə təsnif etmək olar. (<http://www.taxes.gov.az/VM2019/VM2019.pdf>) Bunlar rəqabətli bazarın dəstəklənməsi, vergidən yayınma hallarının və eləcə də kölgə iqtisadiyyatının azaldılması kimi istiqamətləri özündə birləşdirir. İqtisadiyyatda sağlam rəqabətin yaranması məqsədilə edilmiş dəyişikliklərə əsasən mikro-sahibkarlıq təsərrüfat subyektlərinə sözügedən fəaliyyətdən əldə olunmuş mənfəət və ya gəlirin 75 faizinin vergiyə cəlb olunmamasını misal göstərə bilərik. Bundan əlavə qanunvericiliyə görə mikro-sahibkarlıq subyekti hesab olunan fərdi sahibkar və hüquqi şəxslərə əmlak

vergisi üzrə güzəşt tətbiq edilir. Habelə mikro və ya kiçik sahibkarlar innovativ fəaliyyətlə məşğul olan startapların öz fəaliyyəti üzrə şəhadətnamə aldıkları ildən etibarən üç il müddətində gəlir və mənfəət vergisi üzrə güzəşt edilir başqa sözlə vergi ödənişindən azad olunur. Bütün bunlar son dövrlər ərzində normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi sahəsində görülmüş ən vacib işlərdən biridir. İnvestisiya iqlimini təkmilləşdirilməsi fonunda aparılan hüquqi təminatın gücləndirilməsi və bu sahədə aparılan köklü islahatlar sayəsində həm daxili, həm də xarici investorlar tərəfindən ölkəmizə böyük həcmdə sərmayə qoyulması üçün əlverişli zəmin yaradır. Qeyd etdiyimiz kimi müstəqillik illəri ərzində biznes mühitində iqtisadi səmərəliliyin artırılmasının hüquqi təminatının yaxşılaşdırılmasıyla əlaqədar ciddi addımlar atılaraq sahibkarlığın inkişafına birbaşa və dolaylı yollarla böyük dəstək verilmişdir. (<https://tradingeconomics.com/azerbaijan/ease-of-doing-business>)

Digər tərəfdən aqroparkların da yaranması çox müsbət amil kimi hesab oluna bilər. Dövlət proqramında 51 aqropark yaranması nəzərdə tutulmuşdur və onlardan 17-si fəaliyyətdədir.

(https://economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=3001:aqropark-16-01-2015&catid=8:news&Itemid=263&lang=en)

Son illər ərzində ölkə Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliylə uğurla davam etdirilən islahatlar sayəsində ölkəmiz dinamik inkişaf etmiş, iqtisadiyyat şaxələnməmişdir. Bu sahədə nailiyyətlərin davamlılığının təmin edilməsi ilə bağlı ortamüddətli dövr üçün prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir. Bununla bağlı həmçinin maliyyə idarəçiliyi sahəsində islahatlar istiqamətində önəmli işlər görülmüşdür. Bildiyimiz kimi makroiqtisadi sabitlik və dayanıqlı iqtisadi artım üçün tələb olunan məcmu fiskal intizamın təmin olunması, dayanıqlı fiskal çərçivəyə əsaslanan çoxillik resurs zərfi daxilində xərc istiqamətlərinin sektorlar arasında prioritetləşdirilməsi və fəaliyyətin göstəricilər əsasında ölçülməsinin təmin edilməsi məqsədilə milli iqtisadiyyatın perspektləri üzrə Yol Xəritəsində ortamüddətli xərclər çərçivəsi və nəticəəsaslı büdcə mexanizminin təşkili ilə bağlı təkliflərin hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur. Bu sahədə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi məqsədilə Aİ və Dünya Bankı ilə yaxından əməkdaşlıq edilərək və onlar tərəfindən təqdim edilən

hesabat nəzərə alınaraq milli iqtisadiyyatın perspektivləri üzrə Yol Xəritəsinin 1.2.1-ci yarımbəndin icrası ilə əlaqədar “Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin hazırlanması Qaydası” hazırlanmış və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il tarixli avqustun 24-ü 235 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur. Makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması məqsədilə dayanıqlı fiskal çərçivənin formalaşdırılması, büdcə siyasətinin protsiklliyinin məhdudlaşdırılması və təbii aktivin daimi maliyyə aktivinə çevrilməsinin dəstəklənməsi məqsədilə MN tərəfindən yeni büdcə qaydasının hazırlanması milli iqtisadiyyatın perspekti üzrə Yol Xəritəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bununla bağlı beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi məqsədilə Dövlət Neft Fondu, Mərkəzi Bank və Maliyyə Nazirliyinin birgə iştirakı ilə büdcə qaydalarının parametrləri müəyyənləşdirilmiş, büdcə qaydaları tətbiqinin dövlət və icmal büdcə ilə bağlı risklər təhlil edilmişdir. Eyni zamanda 2018-ci il dekabrın 18-i 411 nömrəli Fərman ilə Büdcə qaydalarına uyğun icmal büdcənin xərclərinin yuxarı həddinin hesablanması Qaydası təsdiq olunmuşdur. Sənədin hazırlanması zamanı Dünya Bankının ekspertləri ilə birgə əməkdaşlıq edilmiş və beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmışdır. Dövlət maliyyə hesabatlılığın və inzibatçılığının gücləndirilməsi, o cümlədən büdcə vəsaitlərindən təyinatı üzrə istifadə edilməsinin tam təmin edilməsi məqsədilə və orta müddətli xərclər çərçivəsinin yaradılması üçün zəruri olan ilkin mərhələ kimi, beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş vahid büdcə təsnifatının təkmilləşdirilməsi prosesini sürətləndirmək üçün xüsusi komissiya yaratmışdır. Bununla əlaqədar olaraq 2018-ci ildə Komissiya tərəfindən görülmüş işlər nəticəsində “Azərbaycan Respublikası büdcə təsnifatının təsdiqlənməsi barəsində Nazirlər Kabinetinin qərar layihəsi hazırlanmış və növbəti mərhələdə Nazirlər Kabineti tərəfindən 2018-ci il oktyabrın 11-i 440 nömrəli Qərarı ilə qəbul edilmişdir. Büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatı hazırlanarkən bu sahədə beynəlxalq standart olan Dövlət Maliyyə Statistika (2014) (Government Finance Statistics) standartlarına istinad edilmiş, funksional təsnifat isə Hökumətin Funksiyalarının Təsnifatı (Classification of the Functions of Government - CoFoG)

standartlarına uyğun şəkildə yenidən işlənilərək hazırlanmışdır.
(<https://azertag.az/bolme/economy>)

AR-nın vergi-büdcə siyasəti dövlətin iqtisadi siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla gələcək illərdə iqtisadiyyat sahəsinin əlverişliliyinin və möhkəmliyinin təşkilinə, onun əsas sektorlarının müasirləşməsinə, ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin, qaçqınların və məcburi köçkünlərin, sosial qrupların sosial komfortunun təmin olunmasına istiqamətlənmişdir. Növbəti illər üçün müəyyən edilən büdcə-vergi siyasəti “Büdcə sistemi haqqında” AR Qanununun 11.5-ci maddəsinə əsasən və dövlətin ortamüddətli iqtisadi və sosial tərəqqi proqnozlarına, AR-nın milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın başlıca sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələri, AR-da dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya və müvafiq dövlət proqramlarına müvafiq olaraq dayanıqlı iqtisadi artımın təmin olunması üçün hazırlanır. Büdcə-vergi siyasəti optimal maliyyə nəticələri almaq üçün dövlət büdcəsinin xərclərinin və gəlirlərinin səviyyəsinin iqtisadi aktivliyə, inflyasiya və digər mühüm makroiqtisadi göstəricilərə, eləcə də büdcə kəsirinin və dövlət borcunun makroiqtisadi tarazlığa təsiri nəzərə alınmaqla hazırlanır. Bu zaman ölkənin mövcud maliyyə resursları və fiskal risklər təhlil edilir və dayanıqlı iqtisadi artımın təmin edilməsi hədəflənir.

Büdcə-vergi siyasəti hazırlanması zamanı aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınır:

- büdcənin sabitliyi və dövlət maliyyə sisteminin uzunmüddətli dayanıqlılığı,
- ortamüddətli maliyyə proqnozlaşdırılması,
- fiskal şəffaflıq,
- effektivlik və səmərəlilik,
- səmərəli maliyyə nəzarəti, hesabatlılıq və monitoring.

(<http://www.maliyye.gov.az/news/category/5/xeberler>)

Ümumilikdə onu qeyd edə bilərik ki, müasir dövrdə dövlət orqanları tərəfindən sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün qanunvericiliyin inkişaf etdirilməsi yönündə bəzi işlər görülmüşdür. Ulu öndər Heydər Əliyevin sosial-iqtisadi tərəqqi strategiyasının Prezident İlham Əliyevin uğurlu siyasəti sayəsində uğurla davam etdirilməsi sayəsində ölkəmiz dinamik inkişaf etmiş, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi,

sahibkarlığın və regionların inkişafı sürətləndirilmişdir. Bu sahədə nailiyyətlərin davamlılığının təmin edilməsi ilə bağlı ortamüddətli dövr üçün prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir. Ortamüddətli dövrdə ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafının təmin edilməsi özəl sektorun inkişafı üzrə sərbəst rəqabət və effektiv investisiya şəraitinin yaranması fonunda mühüm işlər görülməsi ölkəmizin beynəlxalq miqyasda mövqeyini daha da möhkəmləndirilməsi və qeyri-neft sahələrinin eyni zamanda regionların inkişafının sürətləndirilməsi əsas istiqamətlərdən hesab olunur.

3.3.Rəqabətqabiliyyətin artırılmasında innovasiyalardan istifadənin beynəlxalq təcrübəsi və onun Azərbaycanda istifadəsi imkanları

Beynəlxalq təcrübənin reallaşdırılmasının nəzəri konsepsiyaları və beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi ölkənin milli iqtisadi inkişaf strategiyasının reallaşdırılmasının tədqiq edilməsi ilə sıx əlaqədardır. Müasir dövrdə iqtisadi münasibətlər şəraitində iqtisadi subyektlərin hansı dərəcədə rəqabətqabiliyyətli olmasından asılıdır. Xüsusi ilə də ərzaq məhsullarına tələblərin artması istehlak bazarında rəqabəti getdikcə artırmışdır. Bu xüsusiyyətlər onu deməyə imkan verir ki, istehsalçılar elmi-texniki standartlara, beynəlxalq norma və normativlərə adekvat məhsul istehsal etməli və ya xidmət göstərməlidirlər. Yalnız innovasiyaların beynəlxalq praktikasının tətbiqi və ona adekvat istehsal sahələrinin formalaşdırılması qloballaşan dünyada rəqabətqabiliyyətli xidmət göstərilməsinə şərait yaratmış olacaq. Son dövrlərin təcrübəsi onu deyir ki, qarşılıqlı rəqabətdə olan iqtisadi islahat strategiyasının fərqli xüsusiyyətlərinə əsasən iqtisadi gerçəklikdən fərqli qəbul olunmasından yaranır. Aydınır ki, bir çox ölkələrin inkişafı həmin dövlətdə bazar mexanizminin alətlərinin düzgün işləməsində, bununla bərabər inhisarçılığın miqyasının azaldılması və nəticədə orta təbəqənin formalaşmasında özünü göstərir. Bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bazar iqtisadiyyatına malik bir ölkənin inkişafının əsasında kiçik bizneslər kimi təsərrüfat subyektlərinin inkişaf etdirilməsi durur. Bütün bunlar da bazar iqtisadiyyatına malik olan digər ölkələr kimi öz növbəsində bizim ölkəmiz üçün də birmənalı hesab olunur. Nəzərə alsaq ki,

Beynəlxalq Valyuta Fondu (bundan sonra BVF) və Dünya Bankının son hesabatlarına əsasən, 2018-ci il üzrə qlobal iqtisadi artım proqnozlaşdırılandan aşağı olmuş və ötən ilin göstəricisinə nəzərən 0,1 faiz-bənd azalaraq 3,7 faiz səviyyəsində qərarlaşmışdır və bu da ölkəmizə mənfi təsirsiz ötürməmişdir. (<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/.../index.aspx>) Lakin rəqabətqabiliyyətliyin artırılmasında innovasiyalardan istifadəyə əsaslanan bazar iqtisadiyyatında formalaşan yeni layihələr bazasında sənaye parkları və müasir nəsil avadanlıqların istehsalı maliyyələşdirilməsi yenə də prioritetdir. Bu tip layihələrə bazar iştirakçıları arasında tədqiqat institutlarının, universitetlərin, bəzi müəssisələrin də qoşulması məqsədə uyğun hesab olunur. Çünki, nəticə etibarı ilə qarşılıqlı əlaqələr innovativ kiçik firmaların inkişafına gətirib çıxarır. Lakin müəyyən məqamlarda rəqabət qabiliyyətliliyin artırılmasında beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi bəzən yüksək maliyyə resursları tələb edir. Bu cür fəaliyyətin əsas inkişaf ekosisteminə isə inkişaf etmiş innovasiya şəbəkələri təşkil edir. Burada dövlətin dəstək mexanizmlərinin, onun sistemliliyinin beynəlxalq təcrübə ilə əlaqələliyi önəmli məsələlərdəndir. Həmçinin iqtisadi səmərəliliyin artırılması və onun yüksəldilməsinin əsas vasitələrini, innovativ fəaliyyətin idarəetmə mexanizmlərinin və onun digər məhsuldarlıq növlərinə təsir imkanlarını öyrənilməsi vacibdir. Rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsinin dünya təcrübəsi və onların Azərbaycana tətbiqi mümkünlüyü dövlət tənzimlənməsinin əsas prioriteti və ana xətti hesab olunur. Belə ki, iqtisadi sistemdə rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi anlayışına sistemli yanaşma dövlətin məqsədli mövqeyindən irəli gəlir və onun dövlət tənzimlənməsinin hansı nöqtəyi-nəzərdən vacib olması əsasında qurulur.

Yeni məhsulların təqdim edilməsi ehtimalı və qarşıya çıxan rəqabət təzyiqlərinin səviyyələri fərqlənir. Yüksək texnologiyalı istehsal sahələrində olan firmalar yeni məhsullar və daha çox yerli və ya beynəlxalq bazarlarda (yerli bazarlardan fərqli olaraq) rəqabət qabiliyyətinə malikdirlər. Bu rəqabət təzyiqləri firmaların yeni məhsullar təqdim etməsinə daha çox təşviqat verdiyini izah edə bilər, baxmayaraq ki, belə firmalar ilk növbədə kifayət qədər məhsuldar olmağa meyllidirlər.

Rəqabətqabiliyyətin artırılmasında beynəlxalq təcrübəni qeyd edərəkən biznes inkubatorlarını xüsusi vurğulamaq lazımdır.

Biznes inkubatorlarının yaradılması ideyası Amerikada ortaya çıxsada, bir sonrakı mərhələdə İngiltərədə nail olunmuşdur. Britan-amerikan modelinin əsl məramı subyektlərin bazar şəraitində müasir ideyaların, yeni metod və üsulları kimi fəaliyyətlərini əsas tutmasıdır. Beləliklə də, ETT-nin son yenilikləri ilə təmin olunmuş avadanlıqlar kiçik müəssisələrin ingilis-ABŞ modeli qurulmasında xüsusi rol oynamışdır. Əsas mahiyyət həmin kiçik müəssisələri idarə olunmasında iştirak edən şəxslərin elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrindən, yeni xidmət növlərindən, innovativ yeniliklərdən xəbərdar olması və başqa sözlə onların novatorlar olmasıdır. Həmin dövrlərə aid İngiltərədə sənaye parklarının geniş vüsət alması prosesi və beləliklə elmi təhsil müəssisələrinin, tədqiqat institutlarının dövlət büdcəsindən maliyyələşməsi halları xarakterikdir. Və nəticə etibarilə belə elmi müəssisələr biznes inkubatorlarına istiqamətlənir bu da öz növbəsində maliyyələşmə probleminin aradan qalxmasına səbəb oldu.

İtaliyada biznes inkubatorlarının yaradılmasında əsas prioritet regionlarda ETT-nin təkmilləşməsi və buna əsaslanan iqtisadi subyektlərin yaradılması ilə iqtisadi inkişafa nail olmaqdır. Bu cür texnologiya parklarının fundamentinin qurulmasında müsbət amil ondan ibarət idi ki, Avropa ölkələrində pul vəsaitlərinin 1 ölkədə cəmləşdirilməsinə, iqtisadi subyektlərin birgə müştərək səyi sayəsində ortaya çıxan məhsul və ya xidmətin ölkə daxilində, dünya miqyasında optimal qiymətlərlə satışına müsbət tendensiya və ya şərait yaradılmış olur. Habelə, İtaliyada innovative fəaliyyət modern texnologiya parkları, elmi-tədqiqat mərkəzlərinə, universitetlərə əsaslanmalı və digər mühüm məqamları nəzərdə tutulmuşdur.

İtaliyada fəaliyyətdə olan biznes inkubatorlarında rəqabətqabiliyyətin artırılmasında innovasiyalardan istifadənin stimullaşdırılmasında bir neçə ünsürlər vardır. Bunlar öz xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif qruplaşdırılır və aşağıdakı kimidir:

- müəssisələrin inovasiya cəhətdən ölkə əhalisinə göstərilən xidmətlər,
- texnoloji yeniliklərin insanlar tərəfindən istifadəsinin əhatə dairəsinin genişliyi,

- innovativ sahibkarlıqda ölkə əhalisinin iştirakının ümumi ölkənin əmək qabiliyyətli fəal əhalisinin sayına nisbəti
- əhaliyə göstərilmiş innovativ məhsulların qiymətləndirilmə və monitorinqinin nəticələri,
- bu xidmətlər göstərilərkən yerli resursların payı və s. istifadə edilməsi (“Innovation & technology transfer”. Special edition. Published by the EC. 2000.)

Bizim ölkəmizdə də rəqabətqabiliyyətin artırılmasında innovasiyalardan istifadənin beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsinin tarixi əhəmiyyəti vardır. Bunun bariz nümunəsi kimi 2019-cu ilin mart ayında ölkəmiz Avrasiya regionu və OECD (İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı) ölkələri arasında beynəlxalq dialoqun inkişafında önəmli yer tutan tədbirin keçirilməsində ev sahibliyi etmişdir Avrasiya regionunda və həmçinin OECD ölkələri ilə münasibətlərin güetdikcə möhkəmləndirilməsi, habelə bu sferada mövcud problemlərin həll edilməsi məsələləri Azərbaycan Respublikasının daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Vurğulamaq yerinə düşər ki, Avrasiya Rəqabətlik Proqramı çərçivəsində ölkəmizdə kiçik və həmçinin orta sahibkarlığın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması cəhətdən islahatlar və iqtisadi şəxələnmənin dəstəklənməsi kimi layihələrinin davamlı olacağı vurğulanmışdır. Dövlətin iqtisadi məsələlərlə ilə bağlı beynəlxalq qəbul olunmuş standartları rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyası və sahibkarlar üçün rəqabətqabiliyyətliliyinin inkişafı üçün xarici dövlətlərdə və eləcə də beynəlxalq təşkilatlarla ilə isti münasibətləri davam olunur. İqtisadiyyatın diversifikasiya olunması, social cəmiyyətin inkişafı, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı istiqamətində bir çox normativ hüquqi aktlar imzalaması buna əyani sübutdur. Başqa sözlə bu cür islahatlar istehsal və ixrac amillərini stimullaşdırmağ potensialına malikdirlər. (<http://iqtisadiislahat.org/>)

Ölkəmizin iqtisadi inkişafında önəmli rola malik olan neft və qazın tükənən sərvətlər olması qeyri-neft sektoruna diqqətin artırılması ehtiyacını daha da artırır. Məhz bu baxımdan rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında innovasiyalardan istifadənin beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi daim diqqət mərkəzində olacaqdır. Belə ki, bu istiqamətdə qeyd etdiyimiz kimi informasiya-kommunikasiya

texnologiyalarından istifadənin genişləndirilməsi fonunda xeyli işlər görülmüş və əlverişli iqtisadi münasibətlər üçün yaxşı zəmin yaranmışdır. İnnovasiyaların tətbiqi və bunun sayəsində insan kapitalının inkişafı ölkəmiz üçün əsas fərqləndirici cəhətdir. Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti onu deməyə imkan verir ki, rəqabət qabiliyyəti və sosial-iqtisadi inkişaf tempinin formalaşması müasir texnologiyaların, yeni innovativ mühitin araşdırılması və tətbiq olunmasından, informasiya mübadiləsinin artırılması və onun kapitalla çevrilməsi ilə asılıdır. Onu da vurğulayaq ki, bütün bunların əsasında elm və innovasiyalar sahəsində düşünülmüş dövlət siyasəti dayanır. Beynəlxalq müstəvidə ticarət, rəqabətqabiliyyətli mühit əqli mülkiyyətlə bağlı olaraq ətraf mühitlə yeni standart və normaların müəyyən edilməsi, bu istiqamətdə görülmə işlərinin bariz nümunəsidir. İxtisaslaşmağa rəqabət mühitində üstünlük verilməsi, innovasiya potensialının inkişaf etdirilməsi və bununla da yüksək əlavə dəyər yaradan sahələrin təşviq edilməsi və eləcə də ölkənin qlobal və regional səviyyədə rəqabətə davamlılığının artması mövcud vəziyyətin real iqtisadiyyatda təzahürüdür. Sənayenin innovasiyalar əsasında inkişafı beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, eləcə də elm və texnologiya potensialının möhkəmlənməsi təhsil imkanlarının genişləndirilməsi nəticəsində mümkün olmuşdur. Beynəlxalq təcrübədə rəqabətqabiliyyətli iqtisadi mühitin formalaşmasını şərtləndirən əsas amillər səmərəli dövlət tənzimləməsi ilə sıx bağlı hesab olunur və rəqabətli bazar münasibətlərinə söykənən iqtisadi modelin həyata keçirilməsinin əsasıdır. Mövcud situasiya özü ilə mühüm elementlərin inkişafı üçün zəmin yaradılmasına səbəb olmalıdır. Bütün bunları nəzərə alaraq maliyyə proqramlaşdırılması modeli tətbiq olunur. Burada iqtisadiyyatın 4 mühüm sektoru (real sektor, monetar sektor, fiskal sektor və xarici sektor) arasında təsirlər araşdırılır. Bildiyimiz kimi hər bir blok arasında iqtisadi əlaqələr mövcuddur. Başqa sözlə real sektorda baş verən hər hansı bir dəyişiklik digər bloklara müvafiq olaraq təsir edir. Buna görə də istər investisiya yönümlü siyasət olsun istərsə də balanslaşdırıcı siyasət bütün hamsında mühüm dəyişiklik ünsürləri təhlil olunmalıdır. Belə şəraitdə qarşıya qoyulmuş sosial-iqtisadi hədəflərə yüksək səmərə ilə nail olmaq olar. Yalnız sahibkar təşəbbüsü və sərbəst rəqabətə söykənən bazar

münasibətləri fonunda belə bir iqtisadi mühit formalaşa bilər. Bununla yanaşı iqtisadi və sosial göstəricilərin davamlı inkişafına nail olmaq üçün beynəlxalq miqyasdakı son dəyişikliklər dövlət tənzimləməsinin daha da təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Xarici ticarətdə inzibati prosedurlarının asanlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi beynəlxalq mühitdə rəqabət gücünün artmasında sahibkarlığa göstərilən dövlət qayğısının olması diqqət mərkəzində saxlanılır. Əsas prioritet innovativ mühitin rəqabət qanunvericiliyi və bu cür dövlət siyasətinin getdikcə daha da müsbət istiqamətdə həyata keçirilən islahatların davamlı xarakter alması, investorların hüquqlarının qorunması mexanizmləri təkmilləşdirilməsi və s. bu kimi tədbirlər hesab oluna bilər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

AR öz müstəqilliyini qazandığı ildən bu yana çətin və şərəfli bir yol keçmişdir. SSRİ kimi nəhəng dövlətin dağılmasından sonra digər sovet ölkələri ilə birlikdə, Azərbaycanda da siyasi gərginlik, iqtisadi çətinlik və sosial baxımdan gərgin vəziyyətin yaranması ilə nəticələnmişdi. İqtisadi mühitdə bazar iqtisadiyyatı, innovasiya mühiti və s. bu kimi yeni istiqamətlər ölkə iqtisadiyyatının çətin dövrlərində baş verirdi. Mövcud olan problemlərə baxmayaraq müstəqilliyin ilk illərindən etibarən hökumət H.Əliyevin rəhbərliyi sayəsində getdikcə daha da dirçəlməyə və inkişaf istiqamətində inamlı addımlar atmağa başladı. İlk olaraq müstəqilliyimizin dayanıqlı olması üçün iqtisadi islahatlar həyata keçirildi. Bu siyasət hal-hazırda da uğurla davam etdirilir. Bu onu deməyə imkan verir ki, iqtisadiyyatımızın əsas inkişaf istiqamətlərindən birini ölkənin innovasiya potensialı təşkil edir. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən ölkə iqtisadiyyatının gələcək sosial-iqtisadi tərəqqisi ilk olaraq iqtisadiyyatın yeni innovasiyaların təşkili və o cümlədən tətbiqi sayəsində rəqabətqabiliyyətli mal və xidmətlərinin həm kəmiyyət nöqteyi-nəzərindən həm də keyfiyyət baxımından artırılması ilə əlaqələndərir. AR-nın innovativ mühitdə qeyri-neft sahəsindəki artımda maraqlı olması dayanıqlı iqtisadi tərəqqinin təmin olunması mövqeyinin iqtisadi əsasıdır. Bütün bunlar AR üçün bu xarici iqtisadi integrasiya baxımından yeni imkanlar açır, milli iqtisadiyyatın tərəqqisində ümumdünya kontekstindən yararlanmağı zəruri edir. Milli maraqların qorunması çərçivəsində ümumilikdə dövlətin innovasiya siyasətinin əsas məqsədlərini aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- iqtisadi, hüquqi və təşkilati şəraitin yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması iqtisadiyyatında innovasiyaların həyata keçirilməsində əlverişliliyinin artırılması,
- elm və texnikadan səmərəli istifadə sayəsində sosial-iqtisadi məsələlərinin həllinə müsbət yanaşmalar,
- innovasiya potensialının səmərəli yerləşdirilməsi və effektiv idarəedilməsi,

- elmi texniki tərəqqinin ölkənin inkişafına, mühüm sosial vəzifələrin yerinə yetirilməsinə, mütərəqqi struktur yeniliklərinin edilməsində təsir imkanlarının artırılmasına xidmət etməsi və s.

Əsas hədəflərə çatmaq üçün dövlət innovasiya siyasətinin reallaşması zamanı öz vəzifə və öhdəliklərini qəbul edib və onları yerinə yetirir. Həmin vəzifə və öhdəliklərin vaxtında və düzgün yerinə yetirilməsində qəbul edilmiş proqramlar və eləcə də qanunvericilik aktları əsas amillərdən hesab edilir. Qanunverici bazanın əsas ünsürlərin dəyişikliyə uğraması fəaliyyətin gələcəkdə uğursuzluqla nəticələnməsinə səbəb ola bilər. Bunlara misal olaraq beynəlxalq müstəvidə milli innovasiya məhsullarının qorunması və beynəlxalq əlaqələrin səmərəliliyində mütərəqqi tədbirlərin reallaşması, rəqabətliyin artırılmasında innovasiya fəaliyyətinin inkişafı ilə elm, təhsil, maliyyə-kredit sferalarının qarşılıqlı inteqrasiyası ilə təmin olunması göstərilə bilər.

Ölkəmizin iqtisadi inkişafında önəmli rola malik olan neft və qazın tükənən sərvətlər olması qeyri-neft sektoruna diqqətin artırılması ehtiyacını daha da artırır. Belə ki, bu istiqamətdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin genişləndirilməsi istiqamətində xeyli işlər görülməli və əlverişli iqtisadi münasibətlər üçün yaxşı zəmin yaradılmalıdır. İnnovasiyaların tətbiqi və bunun sayəsində insan kapitalının inkişafı əsas fərqləndirici cəhətdir. Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiyaların tətbiqinin mövcud vəziyyəti onu deməyə imkan verir ki, rəqabətqabiliyyətinin və sosial-iqtisadi inkişaf tempinin formalaşması müasir texnologiyaların, yeni innovativ mühitin araşdırılması və tətbiqindən, biliklərin artırılması və onun əqli kapitala çevrilməsindən asılıdır. Onu da vurğulayaq ki, bütün bunların əsasında elm və innovasiyalar sahəsində düşünülmüş dövlət siyasəti dayanır. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən mövcud durumda qəbul edilmiş bir sıra strategiyaları, dövlət proqramlarını göstərmək olar. Son dövrlərdə ticarət dövriyyəsinin daha da artması, qloballaşma meyilləri ilə bərabər regional inteqrasiyaların da genişləndiyi həqiqəti əks etdirir. İxtisaslaşmağa rəqabət mühitində üstünlük verilməsi, innovasiya potensialının inkişaf etdirilməsi və bununla da optimal əlavə dəyərin yaradılmasını təşviq edilməsi və eləcə də ölkənin

makro və mikro səviyyədə rəqabətə dayanıqlığın artması mövcud vəziyyətin real iqtisadiyyatda təzahürüdür. Qeyri-neft sənayedə rəqabətqabiliyyətli fəaliyyətə söykənən daxili istehsalın dəstəklənməsi ilə əlaqəli əlavə tədbirlərin haqqında AR Prezidentinin 2018-ci il 19 sentyabrda verilə fərmanı qeyri-neft sahəsindəki problemlərə innovativ həllər düşünür. Onu qeyd etmək olar ki, ölkədə qeyri-neft sahəsinin intensiv və rəqabətədavamlı tərəqqisinin təmin edilməsi yönündə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar nəticəsində bu sahədə potensial imkanlar genişlənmiş, istehsal sahələri yeni təşəkkül tapmış, innovasiyalardan geniş istifadə nəticəsində milli istehsal fonunda qeyri-neft məhsulları ilə təmin olunma səviyyəsi artmış, ixrac qabiliyyəti artmışdır.

Eyni zamanda, qlobal innovasiyaların təsiri dövrün yeni çağırışlarını meydana gətirməkdədir. Regional prosedurların intensivləşdirilməsi, iqtisadiyyatın daha açıq və şəffaf olması, rəqabətqabiliyyətli maliyyə və ticarət əməliyyatlarının reallaşmasının keçirilməsinin zəruriliyi bu cür çağırışlar arasındadır. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir texnologiyalar birinci mərhələdə iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması sayəsində istehsal üsullarını dəyişir, başqa sözlə xidmət və ya məhsul bazarı üçün hədudların anlayışına yeni mahiyyət gətirir. Yuxarıda qeyd olunanlardan əlavə olaraq onu deyə bilərik ki, Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən hazırlanan “Doing Business” hesabatında Azərbaycan mövqeyini yaxşılaşdırmışdır. Belə ki “Doing Business 2019-da ölkəmizin dünyada daha çox islahat aparmış ölkəsi elan olunmuşdur. Yeni olan bu hesabatda ölkə mövqeyi 2 il əvvəllə müqayisə etsək 32 pillə irəlilədiyini deyə bilərik, belə ki 190 ölkənin sırasında 25-ci yerdə qərarlaşmışdır. Və bir çox dünya ölkələrindən irəlidə olmaqla bərabər MDB ölkələri sırasında lider mövqeyə yüksəlmişdir. Maliyyə təhlükəsizliyi və iqtisadi sabitlik həyata keçirilən iqtisadi islahatların sayəsində bərpa olunaraq istehsalın bir çox sferalarında xüsusilə kənd təsərrüfatında, qeyri-neft sektorunda və digər əlaqəli sektorlarda xeyli müsbət nailiyyətlər əldə edilmişdir. Dövlət-biznes əməkdaşlığında qarşılıqlı inam formalaşmış və bu effektiv münasibətlər gələcəkdəki iqtisadi inkişaf üzrə təməl prinsiplərə çevrilmişdir. Həyata keçirilən islahatlar sayəsində vətəndaş və sahibkarların məmnunluq dərəcəsinin artırılması, bu sahədə

şəffaflığa nail olunması ilə bərabər, fərqli sektorlar üzrə inzibati proseduraların sayının optimallaşdırılması ilə xərclərin azaldılması, dövlət tərəfindən göstərilən xidmətlərin keyfiyyət amilinə diqqət yetirilməlidir. Ölkəmiz yeni iqtisadi modelə keçməklə iqtisadiyyatı islahatlar, innovasiyalar, texnologiyalar və qeyri-neft sektoru hesabına təmin edir. İEOÖ-də də elm və innovasiyalar sektorunda dövlət siyasətinin formalaşması I dərəcəli əhəmiyyət daşıyır. AR da “bilik istehsalı edən” ölkələr arasında layiqli öz yerini tutur. Bu səbəbdən də də, təsadüfi deyil ki, qeyri-neft sahəsinin tərəqqisində xüsusi rol oynayan İKT və innovativ fəaliyyəti dəstəkləyən iqtisadiyyatımızın milli perspektivlərinin modern relslər üzərində irəliləməsi üçün strateji istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATLAR

1. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin Nəzəri və praktiki izahatı, 2019
2. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı şəhəri, 29 dekabr 2012-ci il
3. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı şəhəri, 2012-ci il 29 dekabr
4. Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin hazırlanması Qaydasının təsdiq olunması haqqında 2018-ci il 24 avqust tarixli Fərman
5. Elmin inkişafı üzrə Milli Strategyanın 2009-2015-ci illəri əhatə edən Dövlət Proqramı 2009-cu il mayın 4-ü tarixli sərəncam
6. “Azərbaycan Respublikası regionlarının inkişafı üzrə 2019-2023-cü illəri əhatə edən Dövlət Proqramı”nın təsdiq olunması haqqında 29 yanvar 2019-cu il yanvarın 29-u Prezidentin Fərmanı
7. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2012. Bakı, 2012, <http://www.stat.gov.az>
8. Qeyri-neft iqtisadiyyatında rəqabətli daxili istehsalın dəstəklənməsi ilə əlaqədar əlavə tədbirlərin haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il sentyabrın 19-u tarixli Sərəncamı
9. A.H. Tağıyev, İ.B.Əmirov – İnnovasiya menecmenti – 2010
10. Dövlət Statistika Komitəsinin illik məcmuəsi – 2018.
11. D.F.Cavadov, R.Y.Ağayev və Z.N.Qurbanov (2004) “İqtisadiyyatın Dövlət Tənzimlənməsi” Bakı, “Nasir”. - 446 səh.
12. Əhmədov.Ə.M Qloballaşmanın və milli iqtisadiyyatın formalaşması. Bakı: 2003, 423 s
13. Əliyev T.M “İnnovasiyaların təşkil və idarəedilməsi prosesi” Bakı, 2010
14. Əliyev I.I. Heydər Əliyev yolu: Azərbaycan inkişafın müasir mərhələsində, Bakı, Azərbaycan, 2008
15. Əzizova G.A. Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti/ Dərs vəsaiti Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyatı 2012 212 səh.
16. Elm və innovasiya, jurnalı №1, Bakı, 2009.

- 17.İsrafilov H.A. Qloballaşma mühitində istehlak kooperasiyalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri. Bakı: Elm, 2011. 466 s
- 18.S.Səfərov, “Heydər Əliyev və Azərbaycan: iqtisadiyat, siyasət, dinarizm, problemlər, perspektivlər”, Bakı, 2005
- 19.Qasimov Fərman Hüseyn oğlu İnnovasiyalar: onun yaranması yayılması və inkişaf perspektivləri Elm, 2009.- 416 s.
- 20.Qasimov E. Azərbaycanın inkişafında Dövlətimizin inovasiya siyasəti müstəsna rol oynayır”. Respublika 22 dekabr 2013
- 21.Qəndilov S.T. «Azərbaycan xarici siyasətinin başlıca istiqamətləri». (iyun 1993- 1997-ci illər). Bakı Universitetinin xəbərləri, sosial elmlər seriyası. Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, №1, 1998, 156 s.
- 22.Şəkərliyev A.Ş. “Dövlətin iqtisadi siyasəti: davamlı inkişafın təntənəsi”, Bakı: “İqtisad Universiteti”, 2012, 540 s
- 23.Şükürov N.S “İnnovasiya prosesinin reallaşmasında dövlət siyasəti”, Bakı, 2007
- 24.Şükürov N.S “Milli innovasiya sisteminin formalaşmasının bəzi məsələləri” Bakı, 2008
- 25.İnnovasiya fəaliyyəti haqqında bir sıra stimullaşdırıcı mexanizmlər. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2017
- 26.Xarici siyasət və İlham Əliyev faktoru. “Yeni Azərbaycan” qəzeti,16.12.2016
- 27.İnnovasiya, cib kitabçası, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2018
- 28.İsmayıl Bağırov, Təbiət Tağıyev "Vergi məcəlləsinin xüsusi hissəsinin praktiki izahı" 2018 (dərs vəsaiti).
- 29.R.Mehdiyev “Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti”. Azərbaycan qəzeti, 2011-ci il, №201
- 30.R.Mehdiyev, “Azərbaycan: Qloballaşma dövrünün tələbləri”, Bakı, 2005.
- 31.R. Mehdiyev İlham Əliyevin prezident seçilməsi “Xalqın siyasi şüurunun böyük olduğunu bir daha sübut etdi” Azərbaycan” qəzeti, 26 oktyabr 2004.

Rus dilində

1. Инновационный менеджмент/Под. ред. проф. Л.Н.Оголевой. М.: ИНФРА-М, 2008, 238 с
2. Котелников В.Ю. Управление инновациями: стратегический подход. М.: Эксмо, 2007, 99 с
3. Гусейнова А.Д. Информационное обеспечение инновационной деятельности в Азербайджанской Республике/І ВЕРК. Bakı: Elm, 2008
4. Инновационный менеджмент/под. ред. проф. Л.Н.Оголевой). М.: ИНФРА-М, 2008, 239 с

İngilis dilində

1. Boiko O. M. Features of management of innovative activity of an industrial enterprise // Экономический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов. 2017. №35-1.
2. Cantwell J The globalisation of tekhnology: what remains of the product cycle model?" "Tekhnology, globalisation and economic performance", Cambridge Üiversity Press 1997.
3. İnnovation & technoology transfer". Special edition Published by the EC. 2000.
4. Geroşki, P.A., (1990) "inovation, Technologic Opportünities and Market Structure". Oxxford Economic Papers, 42, 582-602
5. Maria Eggink "The Components of an Innovation System: A Conceptual Innovation System Framework", IBIMA Publishing, Journal of Innovation and Business Best Practices, Vol. 2013
6. Stephen Peinson. Center for Sciience, Policy, and Outcome. Knowledge Flows, İnnovation, and Learning in Developed Countries. "National İnnovation Systems Overwiev and Country Cases 2003.

7. P.Krugman, M. Obstfeld. International Economics: Theory and Policy. Pearson - Addison Wesley, 2006.
8. World Economic Forum, "The The Global Competitiveness Report, 2011, 2012-2013, 2014-2015, 2016-2017, 2017-2018.
9. World Economic Forum, "The Global Information Technology Report 2012
10. Workshop on the Compilation of Government Finance Statistics and Innovation Sector Statistics. IMF Statistic Department - SECO Project. Jannat Resort, Avstriya May 14-19, 2019.

İnternet resurs:

1. www.maliyye.gov.az
2. e-qanun.az
3. www.azstat.org
4. www.azertag.az
5. www.data.worldbank.orgwww.ier.az
6. <http://iqtisadiislahat.org/>

Əlavələr

Əlavə 1.

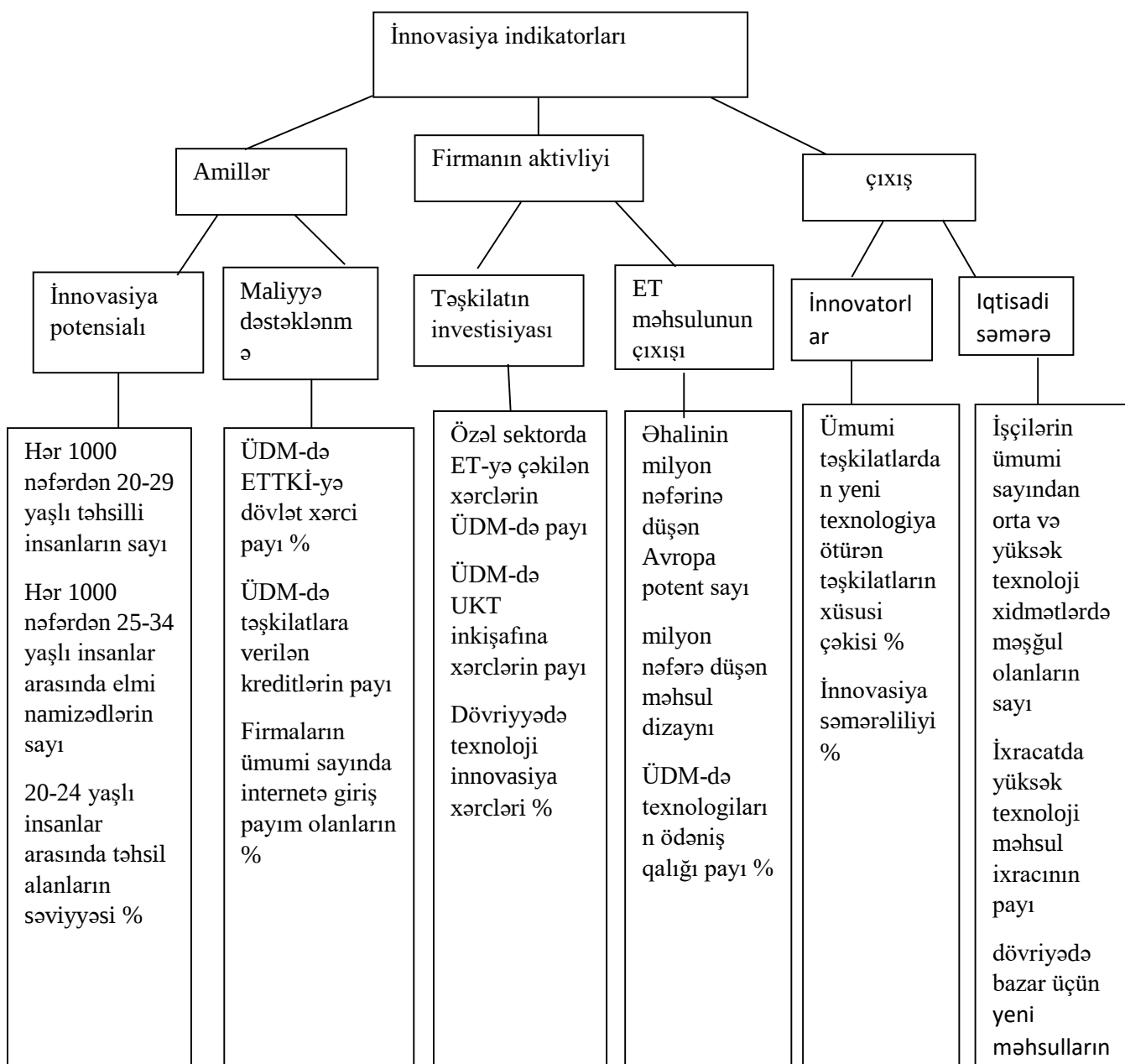
Cədvəl 1. İnnovasiya potensialının göstəriciləri

İnnovasiya fəaliyyətinin əsas göstəriciləri	- İnnovasiya aktivliyinin ümumi səviyyəsi - Texnoloji, təşkilati, marketinq innovasiyasının inkişaf səviyyəsi	
İnnovasiya fəaliyyəti	Təşkilatların sayı və tərkibi növləri	- İnnovasiya fəaliyyəti növlərinə görə təşkilatların sayı və tərkibi - Korporativ əlaqələrin növü üzrə təşkilatın sayı və tərkibi - Kiçik innovasiyanın təşkilatlarının sayı və tərkibi
Xərclər göstəricisi	- Texnoloji innovasiya - İnnovasiya fəaliyyəti növü üzrə - İnnovasiya növləri üzrə - Maliyyələşmə mənbələri üzrə - Təşkilati innovasiyalar üzrə - Marketing innovasiyaları üzrə	
İnnovasiya işləri, məhsul və xidmətlərin cəmi	- Həcm göstəriciləri - Yenilik göstəriciləri - Baza üçün yeni - Firma üçün yeni - Təkmilləşmiş - İxracat göstəriciləri - Marketing innovasiyasının istifadəsi ilə istehsal olunanların həcm göstəriciləri	
İnnovasiya fəaliyyəti nəticəsi göstəricisi	- Assortimentin genişlənməsi - Satış bazarının və bazar payının genişlənməsi - Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması - Məşğulluğun artırılması - İstehsalatın təkmilləşdirilməsi	
Texnoloji-mübadilə göstəriciləri : yeni texnologiya alınması və ötürülməsi prosesi	- Texnologiya alınması göstəriciləri - Texnologiya ötürülməsi göstəriciləri - Texnoloji mübadilə göstəricisi	
İnnovasiyanın tətbiqi və işlənməsi sahəsində kooperasiya əlaqənin intensivlik göstəricisi	- Daimi kooperasiya göstəricisi - Layihə sərhədlərində kooperasiya göstəricisi - Ölkə və regionlar üzrə kooperasiya göstəricisi	

İnnovasiyanın informasiya mənbəyi göstəricisi	- İnnovasiya daxili mənbəyi göstəricisi - İnnovasiya bazar mənbəyi göstəricisi - İnnovasiya institusional mənbəyi göstəricisi
Təhlükəsizlik göstəricisi	- Formal təhlükəsizlik üsulları göstəricisi - Qeyri-formal təhlükəsizlik üsulları göstəricisi
İnnovasiya fəaliyyətinə maneçilik törədən amillər	- İqtisadi amillər göstəricisi - Daxili amillər göstəricisi
Təşkilati innovasiya göstəricisi	
Marketinq innovasiya göstəricisi	
Ümumi təşkilati iqtisadi göstəricilər	- Məhsul, iş və xidmətlərin həyat dövrü - əsas satış bazarları - əsas kapitalla investisiya - işçilərin orta sayı

Mənbə: A.D Hüseynova "Milli innovasiya sistemində qiymətlənmə indikatorları", AMEA xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyası, 2011, №1(5)

Cədvəl 2: İnnovasiya aktivliyi indikatorlarının ümumi strukturu

Mənbə: A.D Hüseynova “Milli innovasiya sistemində qiymətlənmə indikatorları”, AMEA xəbərləri. Elm və İnnovasiya seriyası, 2011, №1(5)

Cədvəl 3 : İnnovasiyanın inkişaf indikatorları

İqtisadi indikator	- Əhalinin bir nəfərinə düşən ÜDM-in məbləği min manat
Maliyyə ehtiyatları	- Ölkədə ETTKİ çəkilən xərclərin ÜDM-də payı % - Sahibkarlıq sektorunun ETTKİ-də çəkilən xərclərinin ÜDM-də payı % - Digər sektorların ETTKİ çəkilən xərclərinin ÜDM-də payı %
ETTKİ-də insan ehtiyatları indikatoru	- Hər on min nəfərə düşən ETTK-də məşğul olan tədqiqatçıların sayı - İqtisadi aktiv əhalinin hər min nəfərinə düşən ETTKİ-də çalışan 25-34 yaşlı elmi dərəcəsi olanların sayı
ETTKİ nəticələri indikatoru	- Nəşr aktivliyini əks etdirən hər min nəfərə düşən elmi əsərlərin sayı - Elmi sənətkarlıq əlaqəsini xarakterizə edən sahibkarlıq firmalarının ərzaq və texnoloji imkan sayı ilə məşğul firmaların sayı % - Ölkə əhalisinin min nəfərinə düşən beynəlxalq patent sayı
Elmlə istehsalat əlaqəsi indikatoru	- Sahibkarlıq sektoru tərəfindən maliyyələşən dövlət elmi sektorunda yerinə yetirilən ETTKİ-lərin ÜDM-də payı - Sahibkarlıq sektoru tərəfindən maliyyələşən AMEA və ali təhsil ocaqlarında yerinə yetirilən ETTKİ-lərin ÜDM-də payı
Sahibkarlıq mühiti indikatoru	- Əhalinin hər min nəfərinə düşən kiçik sahibkarlıq subyektlərinin sayı - Vençur investisiyalarının ÜDM-də payı %

Mənbə:Hüseynova A.D Hüseynova “Milli innovasiya sistemində qiymətlənmə indikatorları”, AMEA xəbərləri. Elm və Innovasiya seriyası, 2011, №1(5)

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. İnnovasiya potensialının göstəriciləri.....	10
Cədvəl 2.İnnovasiya aktivliyi indikatorlarının ümumi strukturu illər.....	13
Cədvəl 3. İnnovasiyanın inkişaf indikatorları.....	21

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1.Regionun innovasiya-sabit inkişaf indikatorları sistemi	23
Qrafik 2.Sənaye müəssisələrində innovasiyalara mane olan amillər	36
Qrafik 3.Yenilik səviyyələrinə və iqtisadi fəaliyyətin növlərinə görə innovasiya məhsulunun həcmi.....	40
Qrafik 4. İnnovasiyaların tipləri üzrə sənayedə texnoloji innovasiyalara çəkilmiş xərclər	44